

Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Навчально-науковий інститут фізичної культури
Кафедра логопедії

Багатенко Ельвіра Ігорівна

**СУЧАСНІ ЗАСОБИ КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ ЗВУКОВИМОВИ В ДІТЕЙ
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ІЗ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ**

Спеціальність: 016 Спеціальна освіта (Логопедія)

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеню магістра

Науковий керівник:

_____ Л. Л. Стахова,

кандидат педагогічних наук,

доцент

« ____ » _____ 20__ року

Виконавець:

_____ Е. І. Багатенко

« ____ » _____ 20__ року

Суми 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ ЗВУКОВИМОВИ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	6
1.1. Формування звуковимови в дітей в онтогенезі	6
1.2. Порухення звуковимови в дошкільників в дітей дошкільного віку	9
1.3. Методичні підходи до корекції звуковимови у дітей дошкільного віку...	12
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1	20
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	22
2.1. Організація і методика обстеження фонетико-фонематичної складової мовлення в дітей дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.....	22
2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження	26
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 2	30
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ЗАСОБІВ КОРЕКЦІЇ ЗВУКОВИМОВИ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	32
3.1. Сучасні засоби подолання порушень звуковимови в дітей дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення	32
3.2. Аналіз результатів використання сучасних засобів корекції порушень звуковимови в дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення	48
ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3	56
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	59
ДОДАТКИ.....	64

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мовлення – основа життя кожної людини. Завдяки спілкуванню ми маємо можливість обмінюватись інформацією, переживаннями, повсякденними подіями, засвоювати щось нове, навчатися. Спілкування – інструмент усього нашого життя. Ми починаємо пізнавати мовлення ще змалку, та основний період становлення звуковимови – дошкільний вік. Саме тоді відбувається формування правильної вимови, формування словосполучень, речень, коротких переказів з усіма складними до вимови буквами.

Статистика повідомляє про ріст фонетико-фонематичних проблем (ФФНМ) у дітей дошкільного віку. Якщо раніше нам висвітлювали показники виявлених проблем близько 15-20%, то зараз – до 45%. Це можуть бути як невеликі коригування звуковимови, так і складні випадки, що потребують довготривалої роботи логопедів.

Одним з основних критеріїв мовленнєвої компетентності дитини старшого дошкільного віку є сформованість фонетичної системи мовлення. Широка розповсюдженість порушень звуковимови в дітей старшого дошкільного віку, труднощі їх подолання вимагають від логопедів правильної організації корекційного процесу, дотримання необхідних умов, пошуку ефективних методів і прийомів логопедичного впливу. Своєчасне виявлення порушень звуковимови та правильне застосування відповідних методів, прийомів та засобів корекційної роботи дає позитивні результати.

Ільяна В. М., Пригода З. С. увагу акцентують на вагомості правильної артикуляції звуків, розвитку фонематичного аналізу у зовнішньому та внутрішньому планах, ознайомлення дітей з диференційними ознаками схожих за акустико-артикуляційними ознаками фонем [3]. Андрєєва О. висвітлює досвід реалізації нейропсихологічного підходу в корекційно-розвитковій роботі вчителя-логопеда на етапі автоматизації звуків, описує рекомендації до впровадження методу формування міжпівкульних зв'язків у корекції мовленнє-

вих порушень, адаптованого для дітей дошкільного віку з дизартрією [1]. Данилюк О. розглядає проблему формування правильної звуковимови у дітей з фонетико-граматичним недорозвитком у процесі вивчення української мови [2].

Мета дослідження: теоретичні обґрунтування та дослідження проблеми використання сучасних засобів корекції звуковимови в дітей старшого дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

Завдання дослідження:

- 1) здійснення аналізу науково-методичної педагогічної літератури з проблеми наукового дослідження;
- 2) вивчення рівня сформованості звуковимови в дітей старшого дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення;
- 3) експериментальне апробування методики використання сучасних засобів корекції звуковимови в дітей старшого дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

Об'єкт дослідження: фонетико-фонематична складова мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: використання сучасних засобів корекції звуковимови в дітей старшого дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

Методи дослідження. Для реалізації вирішення завдань магістерської роботи використано наступні методи

1. Теоретичні – вивчення та аналіз науково-методичної літератури щодо проблеми дослідження.
2. Емпіричні – спостереження, бесіда, констатувальний, формувальний і контрольний етапи дослідження.
3. Статистичні – кількісний та якісний аналіз даних констатувального і контрольного етапів дослідження.

Елементи наукової новизни. Теоретично обґрунтоване використання системи авторських матеріалів для корекції звуковимови в дітей дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

Практичне значення. Результати проведеного дослідження та розроблені матеріали можуть бути використані у корекційно-розвитковій роботі з дітьми старшого дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення. Запропоновані підходи впроваджуються в систему роботи учителя-логопеда в Косівщинському закладі дошкільної освіти (ясла-садок) «Золота рибка» Степанівської селищної ради Сумського району Сумської області.

Апробація результатів дослідження. Основний зміст дипломної роботи висвітлений у публікаціях:

1) «До питання корекції звуковимови в дітей дошкільного віку» наукового збірника «Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали X Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (18 листопада 2022 рік, м. Суми);

2) «Аналіз стану сформованості фонетико-фонематичної складової мовлення у дітей дошкільного віку» наукового збірника «Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матеріали X Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (18 листопада 2022 рік, м. Суми).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 7 рисунків, 6 таблиць. Загальний обсяг роботи складає 66 сторінок, з них 62 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З КОРЕКЦІЇ ПОРУШЕНЬ ЗВУКОВИМОВИ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

1.1. Формування звуковимови в дітей в онтогенезі

Фонетико-фонематична проблематика – найчастіша проблема у дітей 4-6 років. Середні статистичні дані вказують, що зараз до 45% дошкільнят, що потребують корекції звуковимови. Причому з роками цей показник тільки зростає, показуючи не найкращу тенденцію. Пов'язано це з кількома аспектами.

1. Усе більше наша буденність переходить у світ гаджетів та автоматизації, а тому як наслідок маємо переважні поступки очного «живого» спілкування автоматизованим системам дозвілля, навчання, пізнання. У зв'язку з цим більшість дітей починають говорити пізніше тих діток, що розвивали мовлення роками раніше та мають більший спектр проблем для подальшої корекції [2].

2. Велика кількість методик та програм корекції мають свій результат лише при системному підході до даного питання, а саме психологія, педагогіка, методологія, медична діагностика. Наразі погіршення статистики мовних проблем пов'язана частково з відсутністю поетапного загального аналізу перед тим, як починати працювати над коригуванням звуковимови.

3. Відсутність своєчасного виявлення проблем та звернень до логопеда значно ускладнюють у подальшому фонетико-фонематичні проблеми дітей дошкільного віку.

Необхідність спеціальної розмови про оволодіння дітьми дошкільного віку правильною звуковимовою пов'язана з тим, що зараз розуміння цього

питання залишається спірним, а отже, і ставлення до нього докорінно змінилося.

Донедавна неправильна звуковимова в дітей віком до 5 – 6 років розглядалися як «вікова» і пояснювалися лише фізіологічною незрілістю мовного апарату дитини. Вважалося, що така «кісномовність» зазвичай проходить у міру дозрівання мовного апарату дитини і не вимагає будь-якої спеціальної допомоги. Однак такі порушення ніяк не можуть пройти без допомоги спеціалістів. І чим раніше розпочато роботу, тим краще. Це дуже важливо й тому, що дефекти у виголошенні звуків нерідко ускладнюють оволодіння грамотою та призводять до появи специфічних порушень письма. Однак слід розрізняти вікові та патологічні особливості звуковимови, щоб вчасно вжити необхідних заходів.

Як правило, розвиток фонетичної мови займає від одного до п'яти років (часто до шести). При цьому дитина засвоює не ізольовані звуки, а побудову цілих слів. Однак через те, що багато його звуків не існують або замінюються іншими звуками, фонологічна структура слова спотворюється, і воно поступово стає все більш точним і прагне до стандартизації.

Немовлята з дворічного віку можуть розрізняти всі звуки на слух, але не можуть правильно їх вимовляти, тому що зрілість мовленнєво-моторного аналізатора значно відстає від мовленнєво-слухового. Ця незрілість проявляється в тому, що рухи мовленнєвих органів дитини (головним чином язика) ще недостатньо диференційовані і незручні, тому «делікатні» рухи, необхідні для правильної вимови багатьох звуків, їй недоступні. Послідовність засвоєння звуків у нормальному онтогенезі визначається можливостями мовленнєво-рухового аналізатора.

Правильній вимові діти засвоюють на основі наслідування мовлення дорослих. До 3-4 років вона може відрізнити свою недосконалу вимову від дорослого і «підтягує» свою вимову до цього зразка. Чудово, якщо модель дійсно правильна, інакше дитина копіюватиме дефектну вимову.

Діти вивчають вимову за принципом від легкого до складного.

На 1-2 році життя дитина вимовляє тільки голосні звуки [а], [о], [е] та губні приголосні [п], [б], [м]. Саме з цих звуків і складаються найперші слова дитини: мама, баба.

У період від 2 до 3 років дитина засвоює голосні звуки [і], [и], [у] та наступні групи найпростіших за артикуляцією приголосних: [ф], [в] (губно-зубних); [т], [д], [н] (найпростіші за артикуляцією передньомовні звуки, що вимагають лише простого піднімання кінчика язика до верхніх зубів); [к], [г], [х] (задньомовні, теж порівняно прості за артикуляцією) та звук [й].

У віці від 3 до 5 років відбувається засвоєння спочатку свистячих звуків [с], [з], [ц], а потім шиплячих [ж], [ш], [ч], [щ]. Ці групи звуків вже набагато складніші за артикуляцією, оскільки для їх утворення необхідні тонкі та диференційовані рухи мови, а також цілком певне становище губ. Тому не випадково у багатьох дітей саме на цих звуках вперше проявляються патологічні порушення звуковимови, тоді як простіші звуки вимовлялися правильно.

І нарешті, у віці 5-6 років дитина опановує артикуляцію найскладніших звуків, до яких відносяться [р] і тверде [л]. Правильне артикулювання цих звуків передбачає дуже тонку і точну роботу м'язів.

Артикуляторно важкі звуки засвоюються не відразу, а шляхом послідовного використання різних звуків-замінників (субститутів). Так, наприклад, дитина раннього віку звук [с] замінює на [т] («танки» замість «санки»). Те ж саме відноситься і до інших артикуляторно складних звуків. Характерно, що звуки-замінники при нормальному ході мовленнєвого розвитку вимовляються дитиною правильно, так як не спотворюються.

Період оволодіння звуком зазвичай триває близько 2-3 тижнів. Протягом цього часу дитина користується засвоєним звуком нестійко, продовжуючи змішувати його зі звуком-замінником.

Вікова недосконалість звуковимови проявляється або повною відсутністю деяких звуків у мові (перепусткою їх), чи заміною іншими звуками, але правильно вимовними. Наприклад, за повної відсутності звуку [р]

дитина говорить «иба» замість «риба», а заміні його іншим звуком – «йиба» чи «либа» замість «риба».

Не пізніше 5-6 років період «вікової недосконалості звуковимови» закінчується, після чого всі звуки вимовляються дитиною правильно. Отже, основною зовнішньою ознакою істинно є те, що у дитини або повністю відсутні (опускаються в мові) якісь звуки, або ці звуки замінюються іншими, але обов'язково правильно вимовними звуками. Для патологічних форм характерне спотворення звуку, яке ніколи не має місця в нормальному онтогенезі (картаве [р], міжзубне [с]).

Однією з причин може бути неправильна будова апарату артикуляції. Інша, ще більш поширена нині причина, що веде до дефектного звуковимови, полягає у наявності в дітей слабкості окремих м'язів язика. У цьому випадку дитина як би не цілком володіє своєю мовою і тому не може виконувати рухи артикуляторів точно і в повному обсязі.

Дефектна (спотворена) вимова звуків у дитини будь-якого віку є патологією та свідчить про необхідність невідкладного звернення до фахівців. Чим раніше буде надана спеціальна допомога, тим швидше та успішніше нормалізується звуковимова.

1.2. порушення звуковимови в дошкільників в дітей дошкільного віку

Варто відмітити, що становлення вимови у дітей віком 4-5 років є цілком нормальним процесом і фізіологічним розвитком людини. Коли дошкільнята віком 5-6 років починають оволодівати формуванням складних, складнопідрядних речень, вміщенням в одне речення кількох важких для дитячих вимови звуків – важливо проконтролювати чітку та правильну їх вимову.

У дітей виявляють наступні види порушень звуковимови [3, 5]:

1. Дитина під час вимови пропускає звуки в словах. У такому випадку чується нечіткий звук, ніби «проковтнули» (ко-йо-ва, ко-о-ва). Пропуски

складних звуків можуть спостерігатися в будь-якій частині слова – початку, середині чи кінці.

2. Дитинка замінює звук на більш зручний їй для вимови. Це може бути заміна [з] на [с] ([з]мія-[с]мія), [ш] на [ф] ([ш]нурок-[ф]нурок), [р] на [л] ([р]иба - [л]иба).

3. Спостерігається фізіологічне викривлення вимови, що вирізняється неправильною постановкою для вимови. Це такі як приставляння язика між зубами до піднебіння, горловий [р].

У першому та другому випадку звуковимовні порушення можна віднести до вікових з подальшим самотійним оволодінням правильної вимови. У випадку з останнім фізіологічним викривленням вимови варто звернути особливу увагу, бо це порушення не є віковим. Замість безрезультатного очікування на самотійне освоєння проблемних звуків, краще звернутися до логопеда хоча б за консультацією.

Серед найпоширеніших загальних проблем логопедії, що являються негативними чинниками при формуванні звуковимови є:

1.Труднощі зі звуками [л] та [р].

Логопед необхідний дитині у 6 років , якщо їй складно даються звуки [р] та [л]. Це найскладніші звуки української мови, але до шести-семи років діти вже повинні їх освоїти і вимовляти чітко.

Якщо до цього віку дитина картавить, вимовляє [р] неправильно (через горло, наприклад) або плутає звуки [л] і [р], радимо батькам звернутися до професійного логопеда. Для початку можна записати малюка на безкоштовну діагностику. Тільки після комплексної професійної перевірки мовлення логопед може скласти програму корекції [12].

1.Невміння розпізнавати звуки у словах.

Проблеми з фонематичним слухом - ще одна часта ситуація, у якій необхідний логопед для дитини 6 років. У цьому віці малюкові важливо вміти:

- визначати перший та останній звуки у словах;
- називати звуки у слові по порядку;

- правильно визначити місце звуку в слові;
- розкладати слова на склади.

Без цих навичок дитині дуже важко освоїти грамоту. Більше того, на перших етапах навчання фонематичний слух є важливішим, ніж знання літер. Без нього першокласник не читатиме, а просто механічно промовлятиме слова.

1. Проблеми з пам'яттю та переказом [8].

Якщо дитина не може переказати навіть короткий текст або вивчити простий вірш, то логопед їй необхідний терміново. До цієї групи труднощів можна віднести нездатність дитини скласти невелику розповідь за картинками і навіть розгорнуто відповісти на запитання.

Усе це свідчить про проблеми з пам'яттю, бідний словниковий запас і загальне недорозвинення мовлення (ЗНМ). У такій ситуації допоможуть регулярні онлайн заняття з логопедом, спрямовані на розширення словникового запасу та розвиток зв'язного мовлення.

До початку занять з логопедом, а також для закріплення результату, досягнутого на уроках з фахівцем, батькам потрібно більше часу проводити з дітьми: читати вголос та обговорювати прочитане, грати в ігри, спрямовані на розширення словникового запасу, а також більше спілкуватися [6].

1. Пропуск або заміна звуків та складів.

Якщо у віці шести-семи років дитина під час читання чи письма часто пропускає літери чи склади, або міняє їх місцями, не поспішайте сварити її за неуважність. Ці складнощі можуть бути наслідком проблем із фонематичним слухом чи інших особливостей розвитку мови.

Якщо дитина до школи не навчилася виділяти окремі звуки у словах, а слова у реченнях, це негативно позначиться на успішності з усіх предметів (не лише української мови).

У той же час потрібно пам'ятати, що в 6 років дитина продовжує формуватися і деякі відхилення від норми все ще допустимі. Не варто бити на сполох, якщо ваш син чи дочка плутають наголоси, неправильно використовують префікси чи прийменники або роблять помилки у

відмінюванні слів. У таких випадках достатньо звернути увагу дитини на помилку і вимовити слово чітко і повільно, щоб вона запам'ятала, як правильно його вимовляти.

Проте у шестирічних дітей не можна ігнорувати навіть несуттєві проблеми з промовою.

Труднощі з вимовою звуків і фонематичним слухом, бідний словниковий запас, невміння скласти зв'язне оповідання – усе це може позначитися на успішності дитини, її психічному здоров'ї та соціалізації.

1.3. Методичні підходи до корекції звуковимови у дітей дошкільного віку

Методика усунення дефектів вимови у логопедії розвинена на досить високому рівні. Вивченням, корекцією та усуненням недоліків вимови у свій час займалися багато вчених, зокрема Г.А. Каше, В.В. Коноваленко, С.В. Коноваленко, Т.Б. Філічева, Г.В. Чіркїна, О. М. Мастюкова, С. Н. Цейтлін та ін., які вважали, що не варто сподіватися на самостійне зникнення недоліків звуковимови з віковим дорослішанням дитини, навпаки вони можуть стало закріпитися і перетворитися на складне порушення [16].

Необхідно враховувати те, що порушення звуковимови можуть бути укоріненням дефектів мовлення, а також частиною інших мовленнєвих порушень. У першому випадку необхідна робота власне над постановкою звуків. А у другому випадку головним завдання є виявлення та усунення основного дефекту, що є першопричиною основної проблеми [11].

Робота з формування правильної вимови складається з розділів:

- 1) діагностика вимови дітей;
- 2) розвиток артикуляції та фонематичного слуху;
- 3) заняття з дітьми для вивчення та засвоєння фонетики (робота над голосними, приголосними звуками, вивчення розрізнення звуків за акустико-артикуляційними ознаками, освоєння мови в розрізі інтонації та мелодичності);
- 4) профілактика та усунення мовленнєвих порушень у дітей.

Під час логопедичного обстеження дітей, насамперед, необхідно детально вивчити будову та апарат артикуляції, потім уважно дослідити стан звуковимови. Важливо встановити стан фонематичного сприйняття. Дослідження артикуляційного апарату починають з огляду всіх його органів: губ, язика, зубів, щелепи, піднебіння. При цьому логопед відмічає, чи немає дефектів у будові, чи відповідає вона нормі [14]. Потім перевіряють рухливість органів артикуляційного апарату. Дитині пропонують виконувати різні завдання на наслідування або тренування мови, при цьому логопед відзначає свободу і швидкість рухів органів артикуляційного апарату, їх плавність, а також те, наскільки легко здійснюється перехід від одного руху до іншого. У результаті дослідження має бути виявлено вміння дитини вимовляти той чи інший звук ізольовано і використовувати його в самостійному мовленні.

Недоліки звуковимови:

- заміна;
- змішання;
- спотворення.

Для вивчення вимови звуків у словах використовується набір спеціальних картинок. Перевіливши стан звуковимови, необхідно визначити, як дитина сприймає їх на слух, як розрізняє [12].

Корекція порушеної вимови здійснюється поетапно і послідовно, причому на кожному з етапів передбачається певне педагогічне завдання, підпорядковане загальній меті.

Виходячи з цілей і завдань логопедичної роботи, виділяють такі етапи корекції мовлення:

- підготовчі;
- етап формування вимовних умінь і навичок;
- етап формування комунікативних навичок.

I етап – підготовчий

Мета: підготовка мовленнєво - рухового та мовленнєво - слухового аналізатора до правильного сприйняття та вимови звуків.

Вказівки до корекційної роботи:

1. Формування точних рухів органів артикуляції:

- а) за допомогою логопедичного масажу;
- б) з використанням прийомів артикуляційної гімнастики.

2. Утворення спрямованого повітряного струменя.

3. Розвиток дрібної моторики:

- а) за допомогою пальчикової гімнастики;
- б) ручним масажем;
- в) за допомогою самомасажу пальців рук;
- г) за допомогою предметно-практичної діяльності (шнурування, ліплення, мозаїка, конструювання, плетіння, нанизування та ін.)

4. Розвиток фонематичних процесів

5. Відпрацювання опорних звуків.

II етап – формування вимовних умінь та навичок

1. Постановка звуку.

Мета: домогтися правильної вимови ізольованого звуку.

1) Об'єднання відпрацьованих на підготовчому етапі положень та рухів органів артикуляції.

2) Створення основи для артикуляції даного звуку.

3) Додавання повітряного потоку та голосу для постановки дзвінких та сонорних звуків.

4) Розвиток ізольованого звукового потоку.

2. Автоматизація звуку.

Мета: домогтися правильної самостійної вимови звуків.

Зміст: поступове та послідовне введення поставленого даного звуку в склади, слова, речення та самостійні висловлювання.

3. Диференціація звуку.

Мета: вчити дітей розрізняти змішані звуки та правильно використовувати їх у вимові.

Зміст: поступове, послідовне розрізнення змішаних звуків за моторними та акустичними характеристиками спочатку в ізольованому положенні, потім у складах, словах, реченнях і власному мовленні.

III етап – формування комунікативних навичок.

Мета: розвивати вміння та навички дитини правильного вживання звуків мовлення в будь-яких ситуаціях спілкування.

Зміст: моделювання та використання різних ситуацій мовного спілкування для формування комунікативних умінь і навичок.

Вказівки до корекційної роботи:

1. Розвиток уміння використовувати автоматизовані та диференційовані звуки на спеціально підібраному матеріалі в самостійному мовленні дитини.
2. Формування можливості контролювати своє вміння правильної вимови звуків у повсякденному житті [12, 24].

Паралельно з корекційною роботою працюють надрозвитком артикуляції в дітей дошкільного віку та удосконалюють фонематичні процеси. На підготовчому етапі використовують вправи, що сприяють розвитку мовленнєвого слуху, активізації уваги дітей до чужого мовлення та власної мови. На етапі постановки звуків і їх автоматизації ведеться робота по формуванню правильних фонематичних уявлень. На етапі диференціації звуків використовують прийоми розрізнення звуків:

- 1) техніка артикуляції, що дозволяє розрізняти звуки;
- 2) формування фонематичного аналізу, який традиційно включає три мовні операції:
 - фонемний аналіз (виявлення звука і заміна його словом, визначення положення звука відносно інших звуків тощо)
 - синтез фонем (побудова слів із певної послідовності звуків, побудова слів із певною кількістю звуків тощо);
 - фонематичні уявлення.
- 3) сприймання співвідношення між звуком та буквою.

Важливе значення для правильної організації корекційної роботи над звуком і мовленням мають принципи мовленнєвих порушень.

На практиці сформовано три принципи аналізу мовленнєвих розладів [5]:

- принцип розвитку;
- принцип системного підходу;
- принцип розгляду мовленнєвих порушень у взаємозв'язку з іншими аспектами психічного розвитку.

Цими принципами продовжують керуватися логопеди під час аналізу мовленнєвих порушень. Робота з виправлення порушення звуковимови будується також з урахуванням загально-педагогічних засад. Насамперед це поступовий перехід від легкого до складного, усвідомлення засвоєння матеріалу, з урахуванням вікових здібностей. Якщо дитина не може відтворити звук (за словами чи складами) навіть шляхом наслідування, то потрібен повний цикл корекції звуку - постановки, автоматизації та диференціації.

При цьому рекомендується використовувати вправи в ігровій формі на всіх етапах навчання правильної вимови. Ігрові є домінуючим засобом навчання є провідними у дошкільному віці, незалежно від правопорушення, тому що гра є провідною діяльністю дошкільнят. Робота логопеда в більшій мірі, ніж у звичайній навчальній діяльності, вимагає використання ігрових прийомів і окремих ігрових дій більшою мірою, ніж у звичайна навчальна діяльність. У грі дитина не нудує, довго зберігає інтерес і активно вмикається. Ігри ставлять дітей у ситуацію, коли вони змушені використовувати набуті мовні знання та словниковий запас у нових ситуаціях.[42;51]

Найефективнішим засобом зміцнення мовленнєвих навичок є дидактичні ігри, оскільки завдяки інтересу дітей вони дають можливість багаторазово виправлятися при повторенні необхідних словоформ.

В освітній практиці дидактичними іграми вважаються як спеціально створені або адаптовані з метою ігрового навчання.

Дидактична гра — багатогранне, складне педагогічне явище: це і ігровий метод навчання дітей дошкільного віку, і форма навчання, і самостійна ігрова діяльність, і засіб всебічного виховання дитини [22].

Незалежно від виду дидактична гра має певну структуру, що відрізняє її від інших видів ігор і вправ. Гра, яка використовується для навчання, повинна містити, перш за все, навчальну, дидактичну мету, яку діти вирішують у цікавій формі. Залежно від того, коли гра використовується, її призначення змінюється.

Принципи вибору ігор для логопедичних занять:

- гра має бути побудована на програмному матеріалі;
- гра повинна сприяти включенню в процес корекції переважно більш стриманих аналітиків (зорових і тактильних);
- дітям мають бути зрозумілі призначення предметів, картинок, посібників, зміст питань, умови ігор;
- ігрові посібники повинні бути зовнішньо привабливими;
- умови гри та кількість використовуваних у грі допоміжних засобів повинні забезпечувати включення в корекційний процес усіх дітей.

Ігрові прийоми необхідно використовувати якомога ширше на всіх етапах формування правильної вимови звуків: на підготовчому, постановочному (викликання звуку), автоматизації та диференціації звуків.

На підготовчому етапі формується артикуляційний апарат звукоутворення. Для цього використовуються дидактичні ігри для розвитку артикуляційного апарату, дрібної моторики та правильного дихання.[35;37]

Для розвитку артикуляційних рухів можна використовувати ігрові вправи, вправи на розвиток дрібної моторики, спрямовані на підвищення м'язового тону, швидкості, сили, плавності і точності рухів. Серед популярних ігор пропонують «Задуй свічку», яка створює правильне діафрагмальне дихання [19].

Другий постановочний етап включає як класичні методи звуковидобування, так і використання ігрових завдань.

Є 3 способи постановки звуків:

- Перший спосіб передбачає імітацію правильного звуку. Дитина сприймає артикуляцію за допомогою зору, слуху, м'язових відчуттів і намагається відтворити правильні рухи органів артикуляції. Тут можна використовувати ігрові прийоми: «Надворі віє (ш-ш-ш)», «Летів комар (з-з-з)» та ін.

- Другий спосіб полягає в механічному впливі на мовленнєві органи за допомогою шпателя. У цьому методі використовується деяка початкова артикуляція, на основі якої відбувається пасивне приведення органів мовлення в необхідне положення або механічний рух. Ефективними іграми з цим методом є «Дзвіночок», «Дзижчалочка», «Моторчик» та ін.

- Третій спосіб – змішаний. На цьому етапі для відтворення необхідної артикуляції за допомогою словесних пояснень і шляхом наслідування ми механічно діємо на органи мовлення, щоб допомогти точніше і повніше відтворити необхідну артикуляцію.

На етапі автоматизації запроваджується включення заданих звуків у склади, слова, речення та самостійне мовлення дитини. Спочатку ізольований приголосний поєднується з голосними у прямі склади (са, со, су, си, се), у зворотні (ас, ос, ус, ис, ес) і зі збігом приголосних (ста, сто, сту, сти, сте).

На етапі диференціації в ігрових вправах послідовно виділяються звуки, які змішуються за руховими (руховими) і акустичними (слуховими) ознаками:

- за твердістю і м'якістю;
- за дзвінкістю і глухістю;
- наголошені та ненаголошені склади («Який склад додати: наголошений чи ненаголошений, щоб вийшли слова?», «Прочитайте слова з наголосом на першому складі» та інші).[38;33]

Також у своїй роботі можна використовувати ігри:

- для розвитку артикуляції «Чашка», «Грибок», «Смачне варення»;
- для розвитку правильного дихання: «Сніжинки летять», «Вітерець подув»;

- для розвитку дрібної моторики дидактичні ігри: «Намисто», «Мереживо»;

- автоматизувати звуки: «Равлик», «Що робить Міла?», «Половинки»;

- розрізняти звуки: «Лісові квіти», «На лісовій галявині».

При цьому всі ігрові вправи багатофункціональні, їх можна доповнювати, змінювати, комбінувати, систематизувати та класифікувати в залежності від порушеного звуку.

Таким чином, поступове і систематичне використання навчальних дидактичних ігор сприяє корекції фонетичного мовлення дітей старшого дошкільного віку та підвищує ефективність логопедичної роботи з дітьми.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Одним з найважливіших факторів, що характеризує правильну вимову дитини, є звуковимова, яка є основою мовлення людини.

Період дошкільного віку – це період для інтенсивного становлення та розвитку мовлення дитини і, зокрема, оволодіння правильною звуковимовою. Засвоєння дитиною рідної мови відбувається із суворою закономірністю і характеризується низкою критеріїв.

У більшості дітей звуковимова кінця дошкільного періоду досягає мовленнєвої норми, дитина опановує вже розгорнуте фразове мовлення, фонетично, лексично і граматично правильно оформлене. Проте з індивідуальних, соціальних, патологічних особливостей розвитку в деяких дітей віковій недосконалості вимови звуків не зникають, а набувають характеру стійкого дефекту.

Дефекти звуковимови зустрічаються майже при будь-якому порушенні мови, вони виявляються найелементарнішими проявами всього мовленнєвого порушення і тому найлегше розпізнаними. Різка невідповідність особливостей вимови його віковим нормам та стабільність неправильних форм вимови характерні для випадків патології. Такі порушення виявляються у спотвореній вимові звуків мови, замінах одних звуків іншими, змішуванні звуків, і навіть їх пропусками, залежно від виду мовного порушення.

Нині виникнення неправильної звуковимови можна пояснити з урахуванням як моторних, так і сенсорних порушень центрального чи периферичного характеру. Знання законів розвитку мовлення дітей необхідно для правильної діагностики порушень мови та вибору відповідної корекційно-виховної роботи з подолання цієї мовної патології.

За сприятливих умов навчання та корекції діти здатні набувати певних навичок самоконтролю і самокорекції звуковимови, і допомогти їм у цьому можуть різні педагогічні засоби, сучасні вдосконалені методи логопедичного

впливу, що виробляють стійкі навички правильної звуковимови та підвищують ефективність корекційної роботи.

При цьому логопедична робота потребує різноманітних ігрових прийомів корекції, що враховують індивідуальні особливості дітей з мовленнєвими порушеннями. Для дошкільнят із порушенням звуковимови ефективним засобом є дидактичні ігри.

РОЗДІЛ 2

ВИВЧЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНOSTІ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

2.1. Організація і методика обстеження фонетико-фонематичної складової мовлення в дітей дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення

В рамках магістерської роботи нами було проведено дослідження стану сформованості звуковимови у дітей старшого дошкільного віку на базі Косівщинського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) «Золота рибка» Степанівської селищної ради Сумського району Сумської області.

В експериментальному дослідженні сформованості фонетико-фонематичної складової взяли участь 10 дітей, з них 5 дітей п'ятого року життя та 5 дітей шостого року життя.

Для проведення діагностики ми сформували дві групи дітей по 5 осіб: основну групу та групу порівняння.

З огляду на те, що стан звуковимови та рівень розвитку фонематичних процесів взаємопов'язані, завданнями констатувального етапу дослідження стали: визначення рівня сформованості фонематичного слуху, звуковимови, а також сформованості навичок звукового аналізу та синтезу у дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

Обстеження проводилося з кожною дитиною індивідуально. Стимульні мовленнєві та наочні матеріали відповідали традиційним логопедичним вимогам. Усі методики подавалися в ігровій формі.

Фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення має кілька ступенів вираження, а саме:

а) *легкий*, при якому спостерігаються недостатнє розрізнення фонем, труднощі у звуковому та складовому аналізі, особливо у виділенні порушених у вимові звуків однієї фонетичної групи [48];

б) *середній*, який характеризується недостатньою диференціацією значної кількості звуків із кількох фонетичних груп, навіть при їх правильній вимові [48];

в) *тяжкий*, коли навички звукового та складового аналізу формуються зі значними труднощами і важко диференціюються відношення між звуковими елементами [56].

Для діагностики рівня сформованості фонетико-фонематичних процесів у дітей із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, нами використовувалася наступні методики.

Методика обстеження рівня розвитку фонематичного сприйняття Л. С. Волкової, Г. Г. Голубєвої, Н. В. Ніщевої [51].

Мета: виявлення рівня сформованості фонематичного сприйняття.

Завдання:

обстежити сприйняття ізолюваних звуків;

обстежити сприйняття звуків у словах;

обстежити сприйняття звуків у фразах.

Педагог пропонував дитині послухати рядки звуків, слів, речення та виконати певну дію (плеснути в долоні, показати сигнальчик, стукнути по столу, покласти камінчик тощо). Було запропоновано рядок, в якому необхідно було визначити заданий звук 7 разів; рядок, в якому необхідно визначити 7 слів; речення, в якому необхідно було визначити 7 слів.

Нами визначено рівні сформованості вищезазначених умінь.

Рівні сформованості вміння визначати звук серед ряду інших звуків:

високий рівень – дитина виконує завдання безпомилково;

середній рівень – дитина припускається не більше 3 помилок;

низький рівень – дитина припускається більше 3 помилок.

Рівні сформованості вміння визначати звук серед ряду слів:

високий рівень – дитина виконує завдання безпомилково;
 середній рівень – дитина припускається не більше 3 помилок;
 низький рівень – дитина припускається більше 3 помилок.

Рівні сформованості вміння визначати звук у фразовому мовленні:

високий рівень – дитина виконує завдання безпомилково;
 середній рівень – дитина припускається не більше 3 помилок;
 низький рівень – дитина припускається більше 3 помилок.

2. Методика обстеження порушень звуковимови Т. Б. Філічевої, Г. В. Чиркіної [49].

Мета: виявити стан звуковимови.

Завдання:

обстежити ізольовану вимову звуків та вимову звуків у словах у різних позиціях (на початку слова, в середині, в кінці) та вимову звуків у фразовому мовленні;

визначити рівень сформованості звуко-складової структури слова.

Педагог пропонував дитині повторювати звуки за дорослим, називати предметні картинки, назви яких містять певний звук, повторювати речення за дорослим. Для визначення рівня сформованості звуко-складової структури слова педагог пропонував називати предметні картинки (було запропоновано 10 картинок).

Нами було визначено рівні сформованості звуко-складової структури слова:

високий рівень – дитина правильно назвала всі картинки;
 середній рівень – дитина правильно назвала від 4 до 9 картинок;
 низький рівень – дитина правильно назвала менше 4 картинок.

Аналіз обстеження звуковимови відбувався шляхом визначення кількості порушених звуків.

3. Методика обстеження стану фонематичного аналізу та синтезу Р. І. Лалаєвої, Т. В. Волосовець, Т. Б. Філічевої [54].

Мета: виявити рівень сформованості фонематичного аналізу та синтезу у дітей старшого дошкільного віку із ФФНМ.

Завдання:

- обстежити рівень сформованості простих форм фонематичного аналізу (визначення наявності заданого звуку в слові);
- обстежити рівень сформованості складних форм фонематичного аналізу: виділення першого та останнього звуку зі слів, визначення місця звуку у слові (на початку, в середині, в кінці), визначення послідовності звуків у слові, визначення кількості звуків у слові;
- обстежити рівень сформованості фонематичного синтезу: складання слів із окремих звуків у непорушеній послідовності.

Педагог пропонував дитині послухати слова та сказати, чи є заданий звук у слові (10 слів); послухати слова та назвати початковий та кінцевий звуки (7 слів); послухати слова та сказати, де стоїть звук у слові (10 слів); назвати послідовно звуки в словах *мак*, *дуб*, *око*, сказати, скільки звуків у цих словах; послухати звуки та сказати, яке слово виходить, якщо ці звуки з'єднати (5 слів).

Нами визначено рівні сформованості фонематичного аналізу та синтезу.

Рівні сформованості простих форм фонематичного аналізу

- високий рівень – дитина правильно визначає наявність звуку в усіх словах;
- середній рівень – дитина правильно визначає наявність звуку, припускаючись не більше 4 помилок;

- низький рівень – дитина припускається великої кількості помилок.

Рівні сформованості складних форм фонематичного аналізу

- високий рівень – дитина правильно виконує всі завдання, припускаючись незначних помилок;
- середній рівень – дитина визначає лише перший звук в словах або визначає перший та останній звуки, припускаючись не більше 4 помилок; визначає місце звуку в слові, припускаючись не більше 4 помилок; звуки в

словах послідовно не називає або називає лише перший звук, не визначає кількість звуків у слові;

- низький рівень – дитина припускається великої кількості помилок.

2.2. Аналіз результатів констатувального етапу дослідження

Експериментальне дослідження стану сформованості звуковимови в дітей старшого дошкільного віку було проведено на базі Косівщинського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) «Золота рибка» Степанівської селищної ради Сумського району Сумської області.

В дослідженні взяли участь 10 дітей шостого року життя.

Для проведення діагностики ми сформували дві групи дітей по 5 осіб: основну групу та групу порівняння. Обстеження проводилося з кожною дитиною індивідуально. Стимулюючі мовленнєві та наочні матеріали відповідали традиційним логопедичним вимогам. Усі методики подавалися в ігровій формі.

Результати діагностики рівня розвитку фонематичного сприйняття, а саме: сформованості умінь сприйняття ізолюваних звуків, сприйняття та диференціації звуків у словах, сприйняття та диференціації звуків у фразах у дітей із ФФНМ, представлено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Розвиток фонематичного сприйняття

	сприйняття ізолюваних звуків		сприйняття та диференціації звуків у словах		сприйняття та диференціації звуків у фразах	
	ОГ	ГП	ОГ	ГП	ОГ	ГП
Високий рівень	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
Середній рівень	60%	60%	40%	60%	40%	20%
Низький рівень	40%	40%	60%	40%	80%	80%

Діти допускали такі помилки, як виділення іншого звуку з ряду звуків або не виділення заданого звуку; під час сприйняття звуків в словах показували картинки помилково, більшість дітей не виправляла себе навіть після вказівки педагога. Уміння сприймати звуки у фразі також у дітей не сформовано, вони не звертали увагу під час прослуховування на задані звуки.

Найбільші труднощі у дітей виникли при сприйнятті звуку у фразі. Ті діти, які в ізольованому вигляді правильно сприймали звуки і які при сприйнятті в словах не мали труднощів, у фразі не могли правильно сприймати фонему. Діти диференціювали лише дзвінкі звуки, глухі звуки від диференціювати правильно не вдалося нікому з дітей.

Результати обстеження вимови звуків у різних позиціях у слові та фразовому мовленні, виявлення рівня сформованості звуко-складової структури слова представлені в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Обстеження звуковимови та звуко-складової структури слів

	звуко-складова структура слів			кількість порушених звуків	
	ОГ	ГП	дитина	ОГ	ГП
Високий рівень	0 %	0 %	1	8	
			2	10	
			3	9	
			4	12	
			5	10	
Середній рівень	40%	60%	1		10
			2		10
			3		9
			4		11
			5		8
Низький рівень	60%	40%			

Як видно із таблиці, звуко-складова структура слова сформована в дітей на середньому та низькому рівнях. Діти переставляли склади, уподібнювали, скорочували. В більшості випадків діти спрощували складову структуру слова. Кількість порушених звуків складає від 8 до 10.

Результати обстеження стану фонематичного аналізу та синтезу (визначення рівня сформованості простих форм фонематичного аналізу, рівня сформованості складних форм фонематичного аналізу, рівня сформованості фонематичного синтезу) представлені в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3.

Стану фонематичного аналізу та синтезу

	сформованість простих форм фонематичного аналізу		сформованість складних форм фонематичного аналізу		сформованість фонематичного синтезу	
	ОГ	ГП	ОГ	ГП	ОГ	ГП
Високий рівень	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %	0 %
Середній рівень	40%	20%	20%	20%	0%	20%
Низький рівень	60%	80%	80%	80%	100%	80%

Найбільш несформованими виявилися уміння фонематичного синтезу, дітям дуже важко об'єднувати звуки у звукосполучення та слова. Під час виконання завдань зі звукового аналізу, діти визначали частіше перший звук, або наголошений голосний, або склад, не визначали голосний у позиції після приголосного.

Проведене нами дослідження стану фонетико-фонематичних процесів у старших дошкільників із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення

дозволило нам зробити висновки та скласти подальшу корекційну програму звуковимови дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

ВИСНОВОК ДО РОЗДІЛУ 2

В рамках магістерської роботи нами було проведено дослідження стану сформованості фонетико-фонематичних процесів у дітей старшого дошкільного віку на базі Косівщинського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) «Золота рибка» Степанівської селищної ради Сумського району Сумської області.

В експериментальному дослідженні сформованості фонетико-фонематичної складової мовлення взяли участь 10 дітей. Сформовано основну групу та групу порівняння, у кожній групі було 5 дітей.

Для діагностики рівня сформованості фонетико-фонематичних процесів у дітей із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, нами використувалася методика обстеження рівня розвитку фонематичного сприйняття Л. С. Волкової, Г. Г. Голубєвої, Н. В. Ніщєвої; методика обстеження порушень звуковимови Т. Б. Філічевої, Г. В. Чиркіної; методика обстеження стану фонематичного аналізу та синтезу Р. І. Лалаєвої, Т. В. Волосовець, Т. Б. Філічевої.

З огляду на те, що стан звуковимови та рівень розвитку фонематичних процесів взаємопов'язані, завданнями констатувального етапу дослідження стали: визначення рівня сформованості фонематичного слуху, звуковимови, а також сформованості навичок простих та складних форм звукового аналізу та синтезу у дітей з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

Проведене нами дослідження стану фонетико-фонематичних процесів у старших дошкільників із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення дозволило нам зробити наступні висновки:

- 1) у дітей із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення фонематичні процеси, а саме фонематичний аналіз та синтез сформовані на низькому та середньому рівнях;
- 2) великі труднощі і дітей викликають складні форми аналізу, а саме виділення звуку серед інших звуків, складів, слів; визначення місця звуку у слові та інше;

3) дітям важко диференціювати опозиційні звуки, повторювати склади з опозиційними звуками;

4) у дітей не сформовані уміння звукового аналізу та синтезу.

Отже, проведені дослідження свідчать про необхідність цілеспрямованої спеціально організованої систематичної логопедичної роботи з формування фонетико-фонематичної складової мовлення, зокрема, корекції звуковимови, із дітьми які мають фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення.

ГЛАВА 3

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ МЕТОДІВ КОРЕКЦІЇ ЗВУКОВИМОВИ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ФОНЕТИКО-ФОНЕМАТИЧНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ

3.1. Сучасні методи подолання порушень звуковимови в дітей дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення

Протягом січня-лютого та травня-червня 2022 року здійснювалась корекційна робота з корекції звуковимови дітей дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

Аналіз літератури дає можливість визначити основні принципи, реалізація яких є необхідною під час корекції звуковимови в дітей старшого дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

1. Принцип комплексного підходу.

Застосування комплексного підходу передбачає координацію діяльності логопеда та вихователів, які працюють з дітьми з порушенням звуковимови, що є однією з умов успішної корекції.

У процесі формування правильної вимови вихователь повинен:

- готувати дітей до логопедичних занять;
- закріплювати у дітей навички правильного вживання поставлених звуків на загальноосвітніх заняттях, на індивідуальних заняттях за завданням логопеда, у процесі режимних моментів;
- здійснювати систематичний контроль над фонетичною правильністю мовлення дітей;
- планувати кожне заняття з урахуванням звуковимовних можливостей дітей, а також конкретних задач логопедичних занять.

Весь процес проведення режимних моментів вихователь повинен організувати так, щоб він сприяв закріпленню на практичному рівні набутих навичок правильної звуковимови.

Однак вихователь проводить роботу в цьому аспекті під керівництвом логопеда і тільки після того, як ті чи інші звуки були вивчені на логопедичних заняттях. Саме такі задачі взаємодії були скооперовані з вихователями ясла-садка, в рамках якого була проведена логопедична робота.

Тісний взаємозв'язок у роботі педагогічного колективу, єдність вимог, що висуваються дітям, дозволяє успішно долати порушення звуковимови.

2. Принцип системності. У логопедичній роботі з формування правильної вимови важливо враховувати системну будову та взаємодію різних компонентів мовлення: фонематичних, лексичних, граматичних та семантичних.

Фонетичний розвиток мовлення дитини протікає в системі розвитку мови в цілому, у взаємодії всіх її сторін. Тільки при врахуванні системного розвитку мовлення дитини можливе розуміння мовленнєвих порушень, зокрема фонетичні, та успішне подолання їх.

Ці зв'язки повинні виражатися у взаємодії фонематичної та фонетичної підсистем (операцій) мовлення з іншими підсистемами. Не можна формувати вимову звуків поза зв'язком з іншими операціями, ізольовані.

При доборі лінгвістичного матеріалу для корекції порушень звуковимови треба пам'ятати, що засвоєння мовлення дитиною є засвоєння його як системи, а не послідовне засвоєння її «рівнів»: спочатку «нижчих» (фонем, складів), а потім «вищих» (морфем, слів, речень) [3].

Крім того, загальновідомо, що в основі правильної вимови лежить повноцінність слухової диференціації фонем, розвинене фізіологічне та фонаційне дихання, достатня рухливість органів апарату артикуляції.

Тому подолання дефектів звуковимови має носити системний характер, що передбачає формування фонематичних операцій, розвиток процесів дихання, голосоутворення та артикуляції. Також необхідно враховувати, що в

потоці мови артикуляційні рухи в межах складу, слова, в послідовності слів реалізуються по-різному і рух різних артикуляційних органів у процесі вимови системно взаємопов'язані.

3. Принцип послідовного, поетапного формування навичок звуковимови. Корекційна робота з формування звуковимови у дітей передбачає послідовне формування вимовних можливостей і складається з трьох етапів: підготовчого етапу, етапу формування первинних вимовних умінь та навичок та етапи формування комунікативних умінь та навичок. Кожен з них характеризується своїми цілями, завданнями, прийомами роботи, що визначається патогенезом і структурою мовного дефекту. Послідовне освоєння одного етапу є передумовою переходу на наступний.

У певній послідовності здійснюється постановка звуків, при цьому враховується низка факторів.

1) Поступовість переходу від менших вимовних труднощів до більших.
2) Ступінь доступності звуків для вимовляння, яка визначається низкою умов і, насамперед, станом артикуляційної моторики. Щоб правильно вимовляти звуки, дитина повинна, зокрема, вміти відтворювати необхідні артикуляційні уклади, що включають складний комплекс рухів.

3) Ступінь функціональної значимості фонем умови дитини. Звукові (та артикуляторні) відмінності, менш важливі з погляду мовленнєвої функції, виявляються менш «поміченими» дитиною і пізніше засвоюються в вимові.

Крім того, чим більше фонема має зв'язків у системі з іншими фонемами, чим сильніша вона включена у фонематичну систему, тим швидше вона засвоюється у вимові. Тому серед артикуляційно зручних для дітей звуків насамперед необхідно формувати звуки раннього онтогенезу - [a], [o], [п], [м], [т], [д], [б], [н].

4) Можливість візуально сприймати окремі елементи артикуляції та наявність «орального образу звуку». Можливість спостерігати за артикуляційними позиціями мовлення, губ полегшує створення «імітаційного образу», оскільки виникають зв'язки між зоровими та руховими враженнями.

5) Істотне значення має і доступність артикуляції для кінестетичного сприйняття.

6) При навчанні звуковимови повинні враховуватися різноманітні відчутні відчуття (тактильно-вібраційні та температурні).

Послідовне формування вимовних навичок враховує поступовість переходу від простого до складного та здійснюється шляхом дозованого збільшення обсягу та ускладнення лінгвістичного матеріалу, запропонованого до засвоєння.

4. Онтогенетичний принцип передбачає врахування основних онтогенетичних закономірностей у розвитку мовних навичок у дітей.

Так, наприклад, пропонуючи послідовність постановки звуків при корекції звуковимови, необхідно враховувати закономірності становлення фонематичної та фонетичної систем в онтогенезі.

Зокрема закономірності появи звукових одиниць. В основу формування вимови має бути покладена та послідовність засвоєння звуків, яка спостерігається у нормі.

Відомо, що відмінності між групами фонем у вимову засвоюються у такій послідовності: вокальні – консонантні, ротові – носові, лабіальні – дентальні, велярні – палатальні; вибухові формуються раніше щілинних, а щілинні раніше афрікат [5].

Протиставлення за способом освіти виникає перш, ніж за місцем утворення. В онтогенезі у дітей, які засвоюють українську мову, насамперед формуються звуки: [а], [о], [п], [м], [т'], [д'], [д], [б], [н]. Пізніше з'являються у вимові [є], [у], [і], [и], [с], [ш], [ч], [щ], [л], [р].

Отже, визначаючи послідовність звуків при постановці, логопед, наскільки можна, спочатку формує онтогенетично більш ранні звуки, що становлять ядро фонетичної системи, а потім переходить до звуків, що з'являються у промові дитини пізніше.

Однак онтогенетичний принцип не передбачає сліпе копіювання послідовності формування у нормі мовленнєвих одиниць та правил їх

функціонування, а облік основних закономірностей засвоєння мови (зокрема – фонологічних та фонетичних).

5. Етіопатогенетичний принцип.

Визначення напрямів корекційно-логопедичної роботи з подолання порушень звуковимови, вибір методів та прийомів корекції повинні здійснюватися виходячи з розуміння механізмів розладу у конкретної дитини.

Неповноцінність артикуляційної моторики проявляється змінами тону м'язів артикуляції, обмеженням обсягу їх довільних рухів, дискоординаційними розладами, тремором язика, губ та ін.

Логопедична робота з виховання навичок нормованої вимови на підготовчому етапі починається з розвитку сенсомоторного рівня дитини та передбачає:

- зменшення патологічних проявів в артикуляційному апараті дитини;
- нормалізацію м'язового тону в артикуляційній мускулатурі;
- формування кінестетичної та кінетичної основи рухів артикуляції.

6. Принцип диференційованого підходу включає врахування етіології, механізмів, структури дефекту мовлення, рівня оволодіння дитиною звуковою стороною мовлення та індивідуальних особливостей дитини. У ході навчання необхідно орієнтуватися на вміння дітей засвоювати матеріал і залежно від цього ускладнювати його.

Застосування диференційованого підходу висуває особливі вимоги до організації та змісту кожного етапу корекції, диктує необхідність розробки системи мовного матеріалу, добору комплексів вправ, ігрових завдань кількох рівнів складності.

Послідовне засвоєння кожного рівня передбачає наявність диференційованих вимог до організації роботи, використання різних методів і прийомів виконання завдань з урахуванням мовленнєвих і рухових можливостей дітей.

Визначення рівня сформованості вимовних навичок дозволяє рекомендувати оптимальну для кожної дитини послідовність постановки і закріплення звуків у різних видах мовного матеріалу, прийоми виконання завдань, види і

ступінь допомоги. Дітям з низьким рівнем оволодіння звуковою стороною вимови рекомендується виробляти і послідовно закріплювати звуки ізольовано, в різних типах складів, слів, речень і в самотійному зв'язному мовленні. Велике значення має повторення запропонованого матеріалу.

Діти з більш високим рівнем вимови зазвичай можуть вимовляти ряд звуків у легшому фонетичному контексті (ізольовано, у складосполученнях, у наголошеному складі простих за будовою слів тощо).

Тому завданням корекційно-логопедичної роботи буде перенесення навичок правильної вимови з обмеженого мовного матеріалу на постійно ускладнюваний і розширюється обсяг лексико-граматичного матеріалу з метою закріплення сформованих навичок у різних видах діяльності.

При роботі з групою дітей зменшується частка підготовчих вправ, спрямованих на розвиток сенсомоторного рівня дитини, і підвищується роль репродуктивних вправ.

Реалізація диференційованого підходу також передбачає підбір особливого лінгвістичного матеріалу для дітей з різними мовними розладами з врахуванням механізму їх виникнення.

7. Принцип опори на збережені аналізатори.

Між збереженими компонентами (зоровим, чутним, кінестетичним, дотичним та ін.) потрібно формувати множинні зв'язки і тим самим добиватися правильної звуковимови.

При формуванні звукової сторони мовлення важливо використовувати зоровий контакт. Логопед демонструє артикуляцію звуків, звертаючи увагу дитини на положення та рухи артикуляційних органів, використовує показ артикуляційних муляжів, що супроводжується аналізом артикуляції звуків, демонструє різноманітні артикуляційні схеми, «повні» та «часткові» профілі артикуляцій, різні технічні засоби.

Успіх роботи над звуком визначається можливістю формування у дітей усвідомлюваних кінестетичних опор. Важливо, щоб дитина могла відчувати в момент артикуляції положення та руху артикуляційних органів. Проводиться

робота з формуванню вміння визначати положення губ (витягнутих трубочкою або розтягнутих в посмішці).

7. Принцип комунікативності. Цей принцип обумовлений основною функцією мови – комунікативною. Досягнення позитивних результатів можливе в тому випадку, якщо навчання правильній звуковимові не зводиться лише до механічного заучування лінгвістичного, що пропонується логопедом.

Якщо дитина буде працювати тільки зі спеціально підібраним матеріалом, то вона не навчиться використовувати звук у самостійному мовленні, оскільки частотність закріплюваного звуку в спеціальних текстах перевищує його розподіл у природньому мовленні.

Тому на логопедичних заняттях важливо організовувати ситуації, близькі до умов природної комунікації, що спонукають дитини до мовленнєвого висловлювання, що не лише активізує її мовленнєву діяльність, а й сприяє закріплення поставлених звуків.

Самостійне мовлення дитини має стати основною формою роботи. З цією метою дітям можна пропонувати ігри типу лото, сюжетні ігри із називанням однорідних предметів, ігри у питально-відповідній формі, ігри-драматизації, бесіди на певні теми, обговорення творів літератури та мистецтва тощо.

На заняттях із закріплення сформованих звуків рекомендується використовувати діалогічне спілкування, завдання, що передбачають вживання питальних фраз.

Таким чином, на наш погляд, облік названих принципів дозволить грамотно та ефективно здійснювати логопедичну роботу з формування навичок правильної вимови у дітей дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, домогтися високих результатів.

Таким чином, у процесі формування правильної вимови разом з вихователем поставлені наступні задачі: готувати дітей до логопедичних занять; закріплювати у дітей навички правильного вживання поставлених звуків на загальноосвітніх заняттях, на індивідуальних заняттях за завданням логопеда, у процесі режимних моментів; здійснювати систематичний контроль

над фонетичною правильністю мовлення дітей. А також залучено батьків діток до закріплення матеріалу, засвоєного на заняттях.

Було складено та застосовано наступну програму виправлення звуків, що передбачає поетапність.

Основні етапи:

- Підготовчий;
- Постановка звуку;
- Автоматизація звуку;
- Диференціація звуків

1. Підготовчий етап

Мета: підготовка мовленнєво-слухового та мовленнєво-рухового аналізаторів до правильного сприйняття та відтворення звуку.

На цьому етапі робота йде одночасно в кількох напрямках: формування точних рухів органів артикуляційного апарату, спрямованого струменя повітря, розвиток дрібної моторики рук, фонематичного слуху і відпрацювання витримки звуків.

Формування рухів органів артикуляційного апарату в основному здійснюється за допомогою артикуляційної гімнастики.

У кожній вправі всі рухи органів артикуляційного апарату виконуються послідовно з паузами перед кожним рухом, щоб можна було контролювати його якість і дитина відчувала, усвідомлювала, контролювала і запам'ятовувала свої дії.

Артикуляційна гімнастика – вправи для тренування органів артикуляції – губ, язика, нижньої щелепи. Одним із нетрадиційних та сучасних видів артикуляційної гімнастики є «Гастрономічна артикуляційна гімнастика». Під час такої гімнастики діти виконують традиційні артикуляційні вправи з використанням цукерок, печива, соломки, солодкої та солоної води, фруктів, овочів тощо, що слугує додатковими сенсорними стимулами.

Під час виконання артикуляційної вправи «Лопаточка» для утримання широкого язика на нижній губі дітям клали на язык широке печиво, яке вони тримали 10-15 секунд.

Для утримання «Чашечки» на середину язика капали солодку воду. Діти утримували язык у такому положенні 10-15 с.

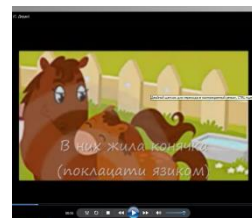
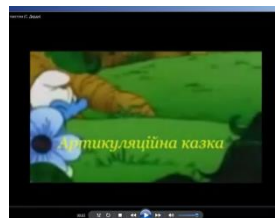
Артикуляційну вправу «Голочка» допомогли виконувати бублики-сушки: діти просовували в середину сушки вузький кінчик язика, утримували язык в такому положенні 15 с.

Під час виконання артикуляційної вправи «Трубочка» вздовж язика посередині клали соломку для утримання необхідного положення, коли бічні краї язика завернути угору. (ДОДАТОК А)

Для виконання артикуляційної вправи «Смачне варення» ми використали варення, яким обмазали верхню та нижню губи.

Сучасні діти дуже любляють дивитися мультфільми, їм подобаються картинки, які рухаються.

Для того, щоб зробити артикуляційну гімнастику більш цікавою ми

пропонували дітям виконувати вправи разом з героями мультиплікаційних фільмів.

Розвиток дрібної моторики рук.

Пальчикові вправи сприяють розвитку у дітей елементів рухової поведінки, при вдалому їх включенні в різні заняття та домашнє дозвілля. Для розвитку дрібної моторики рук необхідно створити педагогічні умови, де дитина займатиметься різноманітними видами ручної діяльності: мозаїки, різні пальчикові ігри, різноманітні види рукотворної праці (плетіння, нанизування намиста, орігамі, вирізування ножицями, ліплення, вишивання), ігрові з крупою, намистинками, гудзиками, дрібними камінцями; ліплення із

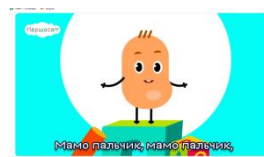
пластиліну, глини, тіста; малювання, розфарбовування; аплікації; шнурівки; графічні вправи; штрихування.

Одним з цікавих для дітей засобів сьогодні є прищіпки: їх можна чіпляти до картинок, до карток, на мотузку, до одягу, одну до одної тощо. Прищіпки є різного розміру, кольору, форми, зображення. Ми пропонували дітям прикріплювати голки до спинки їжака (з кольорового картону), промінці до сонця, вуха до зайця, колючки до кактуса, вуса до котика тощо.

Також ми пропонували дітям малювати на манній крупі різні візерунки, геометричні фігури, предмети. Дуже подобалося дітям пересипати крупу з кулачка в кулачок, з кулачка в тарілочку.

Для розвитку дрібної моторики нами також використовувались мультфільми. Наприклад, відома пальчикова вправа «Сім'я» предстала захоплюючого відеоролика перед дітьми у вигляді.

Розвиток фонематичного слуху.

Основні завдання корекційної роботи з розвитку фонематичного слуху:

- сформувати у дітей систему чіткого розрізнення, протиставлення фонем;
- навчити вимовляти слова різної складності;
- навчити вільно користуватися набутими навичками в самостійному мовленні.

Робота з розвитку фонематичного сприйняття проводиться у наступній послідовності:

1. Знайомство із ізольованим звуком.
2. Впізнавання ізольованого звуку з ряду звуків.
3. Впізнавання звуку в слові.
4. Визначення місця звуку у слові (на початку, у середині, наприкінці слова).

5. Розрізнення на слух у словах звуків, близьких за звучанням або артикуляцією (свистячі - шиплячі, дзвінки - глухі, [p] – [л] тощо).

6. Знаходження слова на певний звук.

Ігри та вправи для розвитку фонематичного слуху підібрані за принципом від простого до складного. Виявивши, на якому рівні дитина перестає справлятися із завданнями, починали розвивати навик фонематичного сприйняття з цього рівня.

На етапі впізнання немовленнєвих звуків ми використовували відео «Явища природи. Впізнай за звуком », слухали і відгадували звуки грози, дощу, вітру тощо. Потім провели гру, яка має назву «Що звучить?». Уважно слухали з дитиною шум води, шелест газети, дзвін ложок, скрип дверей і інші побутові звуки. Запропонували дитині закрити очі і відгадати – що це звучало?

На етапі діти вчаться розрізняти звуки мовлення за тембром, силою і висотою, однакові слова, звукокомплекси та звуки.

Гра «Пізнай свій голос». Записували на диктофон голоси близьких людей і голос самої дитини. Попросили її вгадати – хто говорить.

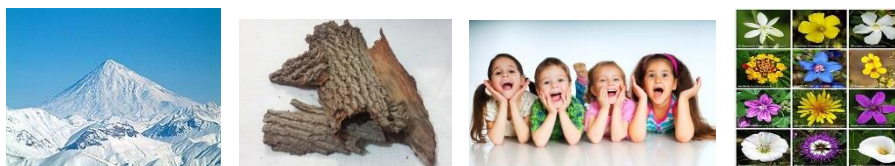
Гра «Голосно – тихо». Домовилися з дитиною, що вона буде виконувати певні дії, коли ви вимовляєте слова голосно і коли тихо.

Гра «Чотири ведмеді». Дитина відгадує за кого з персонажів казки говорить дорослий. Більш складний варіант - дитина сама говорить за трьох ведмедів, змінюючи висоту голосу.

На етапі розрізнення слів, що схожі за звучанням (за звуковим складом) ми добирали слова з опозиційними звуками.

Гра «Слухай і вибирай». Перед дитиною розкладали картинки з подібними за звучанням словами (гора, кора, діти, квіти). Дорослий називає предмет, а дитина піднімає відповідну картинку.

Гра «Правильно-невірно». Ми показуємо дитині картинку і називаємо предмет, замінюючи першу літеру (форота, корота, ворота, хорота). Завдання дитини - плеснути в долоні, коли почує правильний варіант відповіді.

(ДОДАТОК Б)

На четвертому етапі дитина вже готова до того, щоб розрізняти склади. Розпочинаємо з гри «Скажи, що зайве». Ми називаємо складовий ряд, наприклад: на – на – па. Дитина має назвати зайвий склад. Потім складові ряди ускладнюють таким чином: на – но – на; ка – ка – га – ка.

Гра «Співаємо і плескаємо». Пояснюємо дитині, що є короткі і довгі слова. Промовляємо їх, інтонаційно розділяючи склади. Потім пропонуємо дитині співати склади, супроводжуючи грою на ксилофоні, піаніно.

Постановка звуку.

Мета: досягти правильного звучання ізольованого звуку.

Зміст корекційної роботи: об'єднання відпрацьованих на підготовчому етапі рухів і положень органів артикуляційного апарату та створення артикуляційної бази даного звуку, додавання повітряного струменя і голосу (для сонорних і дзвінких), відпрацювання вимови ізольованого звуку.

Під час постановки звуку повинні одночасно працювати всі аналізатори: зоровий (дитина бачить предмет і положення органів апарату артикуляції), слуховий (чує звук), руховий (відчує рухи губ, язика), тактильний (відчуває повітряний струмінь, вібрацію голосових зв'язків).

При усуненні недоліків у вимові того чи іншого звуку необхідно дотримуватися суворої послідовності етапів логопедичної роботи:

1. Розвиток слухової уваги та фонематичного сприйняття формованого звуку.
2. Артикуляційна гімнастика.
3. Постановка звуку.
4. Автоматизація звуку.
5. Диференціація формованого і змішаного звуку у вимові.

Якщо дитина чітко сприймає сформовану фонему на слух, можна виключити перший етап роботи [12].

При постановці звуків слід широко використовувати опору на різні аналізатори (слуховий, зоровий, руховий), що полегшує відтворення необхідної артикуляції за зразком та контроль над нею [22].

На початку роботи над звуком необхідно розвивати в дитини слуховий самоконтроль. Для цієї мети педагог привертає увагу дитини до неправильної вимови звуку та пропонує порівняти її з правильною.

Вимога дотримання суворої послідовності в роботі над автоматизацією звуку передбачає поступове ускладнення лексичного матеріалу, перехід від простих видів мовної діяльності до більш складних - від елементарного повторення слів за логопедом до називання предметів, дії, опису найпростіших ситуацій, зображених на зображенні, відтворення по пам'яті, чистомовки, скоромовки і далі до переказу коротких оповідань, складання оповідань по серії картинок і, нарешті, до вільного мовного спілкування.

Для постановки звуків механічним способом нами використані зондозамінники: пластмасові та дерев'яні палички, пластмасові шпатель, ватні палички, соски, зубні щітки, палички для суші, чайні ложечки тощо. Слід зазначити, що діти менше їх бояться і тоді більше довіряють логопеду.

Автоматизація звуку.

До цього етапу ми переходили лише тоді, коли дитина на вимогу може легко, без попередньої підготовки, без пошуку потрібної артикуляції вимовити поставлений звук.

Мета: домогтися правильної вимови звуку у фразовому мовленні.

Зміст роботи складає поступове, послідовне введення поставленого звуку в склади, слова, речення, вірші, оповідання та самостійне мовлення дитини.

На етапі автоматизації звуку в складах використовували Су-джок терапію. Дитина промовляла ряд складів і прокочувала м'ячик по пальчиках.

Така гра як «Четвертий зайвий» спрямована не лише на автоматизацію звуку в словах, а й на розвиток вищих психічних процесів.

Автоматизація звуку в словах – це формування нової навички, що вимагає тривалого систематичного тренування. Автоматизація звуку в реченнях проводиться з урахуванням відпрацьованих слів. У кожному слові, що входить у речення, знаходиться звук, що автоматизується, і відсутня неправильна вимова дитиною звуку.

Деякі діти вже після введення звуку у вірші починають правильно вживати його у своєму мовленні. Іншим потрібна автоматизація звуку в історіях. З різних збірок вибрано оповідання, повні слів із правильним звучанням.

Приступати до автоматизації заданого звуку можна тільки тоді, коли дитина вимовляє його ізольовано абсолютно правильно і чітко з тривалим або багаторазовим повторенням. Ні в якому разі не можна вводити в склади і слова звук, який вимовляється недостатньо чітко, оскільки це призведе лише до закріплення неправильних навичок і не покращить вимову [9].

Автоматизація подається звуку повинна здійснюватися в суворій послідовності:

- 1) автоматизація звуку в складах (прямих, зворотних, зі збігом приголосних);
- 2) автоматизація звуку в словах (на початку, середині, кінці слова);
- 3) автоматизація звучання в реченнях;
- 4) автоматизація звуку в чистому мовленні та віршах;
- 5) автоматизація озвучення коротких, а потім розлогих розповідей;
- 6) автоматизація звучання в усній мові [25].

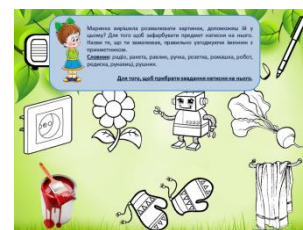
У логопедичні практики використовують такий пристрій як «дзеркало, що розмовляє», завдяки якому дитина чує себе і розуміє можливі допущені помилки і працює над їх виправленням. Оригінальне дзеркало коштує дуже дорого, тому ми використали звичайне дзеркало і диктофон. Дитина промовляла слова, речення, чистомовки, скоромовки, вірші, ми включали диктофон, який знаходиться за дзеркалом) для запису голосу дитини. Потім ми включали запис, який відтворював записаний голос, дитина прослуховувала себе (ніби з нею розмовляє дзеркало).

Також під час занять ми використовували інноваційний пристрій «Візерфон». Цей пристрій дитина тримає у руці і притискає як слухавку до вуха. Ефект від використання пристрою полягає в тому, що дитина чує свій голос внутрішнім слухом без спотворень, що дає їй можливість контролювати власне мовлення.

Також на етапі автоматизації ми використовували дитячі логопедичні комп'ютерні ігри. Наприклад, гра «Одягни Дашу» для автоматизації звуку [ш], гра «Знайди предмет» для автоматизації звуку [с], гра «Частування для Лесі» для автоматизації звуку [л], розмальовки на комп'ютері для автоматизації звуку [р].

Лексичний матеріал, відібраний логопедом для автоматизації звуків (як і для диференціації), повинен відповідати особливим фонетичним вимогам. Перш за все, він повинен містити максимальну кількість фіксованих звуків. Необхідно враховувати змістовну доступність лексичного матеріалу.

Логопед також повинен прагнути до того, щоб у процесі роботи над автоматизацією кожного звуку змістовний мовленнєвий матеріал переважав над суто композиційними вправами [6].

Необхідною умовою якнайшвидшої автоматизації озвучення є поступове і систематичне збільшення темпу виконання мовленнєвих вправ. Від уповільненої, перебільшеної вимови складів дитина повинна поступово переходити до більш швидкої вимови слів, потім до ще більш швидкої вимови речень і, нарешті, до скоромовок. Тільки в цьому випадку швидко і міцно закріплюється правильна вимова даного звуку [17].

Диференціація звуків

Мета: вчити дітей розрізняти змішані звуки і правильно вживати їх у своєму мовленні.

Зміст роботи: поступова, послідовна диференціація змішаних звуків за моторними та акустичними ознаками спочатку ізольованих, потім у складах, словах, реченнях, віршах, оповіданнях і в самостійному мовленні.

Розрізнення ізольованих звуків здійснюється за допомогою малюнків.

Для розрізнення звуку ефективним прийомом є порівняння двох артикуляційних систем і виявлення їх відмінності. Порівнюючи два звуки, не слід порівнювати правильний звук з його спотвореною версією.

Заняття з диференціації звуків рекомендується проводити з використанням доступного дітям ігрового матеріалу. Так, ви можете вибрати фотографії за категоріями: одяг, взуття, іграшки, квіти, овочі тощо.

У назвах предметів змішуються звуки, що чергуються. Спочатку дітям дають дві картинки, потім, ускладнюючи гру, кількість картинок збільшують до

трьох-чотирьох (шуба – чоботи – шапка; кішка – собака – кінь – свиня). Потім дітям пропонуються окремі пари слів, які позначають предмети, що не належать до однієї групи. Фонетично ці слова відрізняються одним звуком (вуса – вуха). Спочатку слово містить один із розрізнявальних звуків, потім обидва звуки, потім – словосполучення, речення, жарти, прислів'я, вірші. Можна виконувати вправи без малюнків, тільки на одному словниковому матеріалі (ніс – ніж).

3.2. Аналіз результатів використання сучасних методів корекції порушень звуковимови в дітей старшого дошкільного віку з фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення

Після впровадження розробленої нами метрики використання сучасних методів корекції звуковимови дітей старшого дошкільного віку проведено вторинну діагностику рівня сформованості фонетико-фонематичних процесів у дітей із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення за допомогою методики обстеження рівня розвитку фонематичного сприйняття Л. С. Волкової, Г. Г. Голубєвої, Н. В. Ніщевої, методики обстеження порушень звуковимови Т. Б. Філічевої, Г. В. Чиркіної,

Методик обстеження стану фонематичного аналізу та синтезу Р. І. Лалаєвої, Т. В. Волосовець, Т. Б. Філічевої.

Результати діагностики рівня розвитку фонематичного сприйняття, а саме: сформованості умінь сприйняття ізольованих звуків, сприйняття та диференціації звуків у словах, сприйняття та диференціації звуків у фразах у дітей із ФФНМ, представленні у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1.

Розвиток фонематичного сприйняття

	сприйняття ізолюваних звуків		сприйняття та диференціації звуків у словах		сприйняття та диференціації звуків у фразах	
	ОГ	ГП	ОГ	ГП	ОГ	ГП
Високий рівень	20 %	0 %	20 %	0 %	0 %	0 %
Середній рівень	80%	100%	80%	80%	100%	60%
Низький рівень	0%	0%	0%	20%	0%	40%

Аналіз результатів показав, що кількість дітей, які досягли високого рівня розвитку фонематичного сприйняття ізолюваних звуків в ОГ збільшилась на 20%, у ГП таких дітей не було; показник середнього рівня розвитку фонематичного сприйняття ізолюваних звуків в ОГ збільшився на 20%, у ГП – на 40%. Дітей, які виявили низький рівень розвитку фонематичного сприйняття ізолюваних звуків, в ОГ та в ГП не було (Рис. 3.1.)

Кількість дітей, які досягли високого рівня розвитку сприйняття та диференціації звуків у словах в ОГ збільшилась на 20%, у ГП таких дітей не було; показник середнього рівня розвитку сприйняття та диференціації звуків у словах в ОГ збільшився на 40%, у ГП – на 20%. Дітей, які виявили низький рівень розвитку сприйняття та диференціації звуків у словах, в ОГ не було, в ГП цей показник зменшився на 20% (Рис. 3.2.)

Дітей, які досягли високого рівня розвитку сприйняття та диференціації звуків у фразах в ОГ та в ГП не було. Кількість дітей, які виявили середній рівень розвитку сприйняття та диференціації звуків у фразах в ОГ збільшилась на 60%, у ГП – на 40%. Дітей, які виявили низький рівень розвитку сприйняття та диференціації звуків у фразах, в ОГ не було, в ГП цей показник зменшився на 40% (Рис. 3.3.)

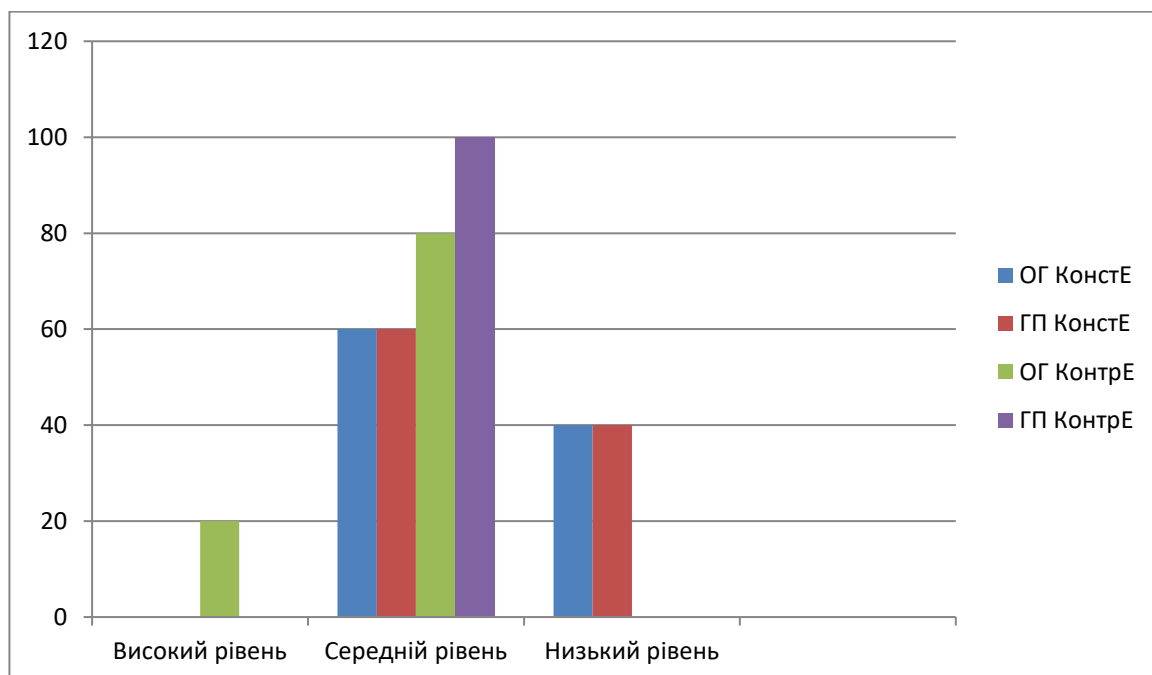

Рис. 3.1. Динаміка розвитку сприйняття та диференціації звуків у словах.

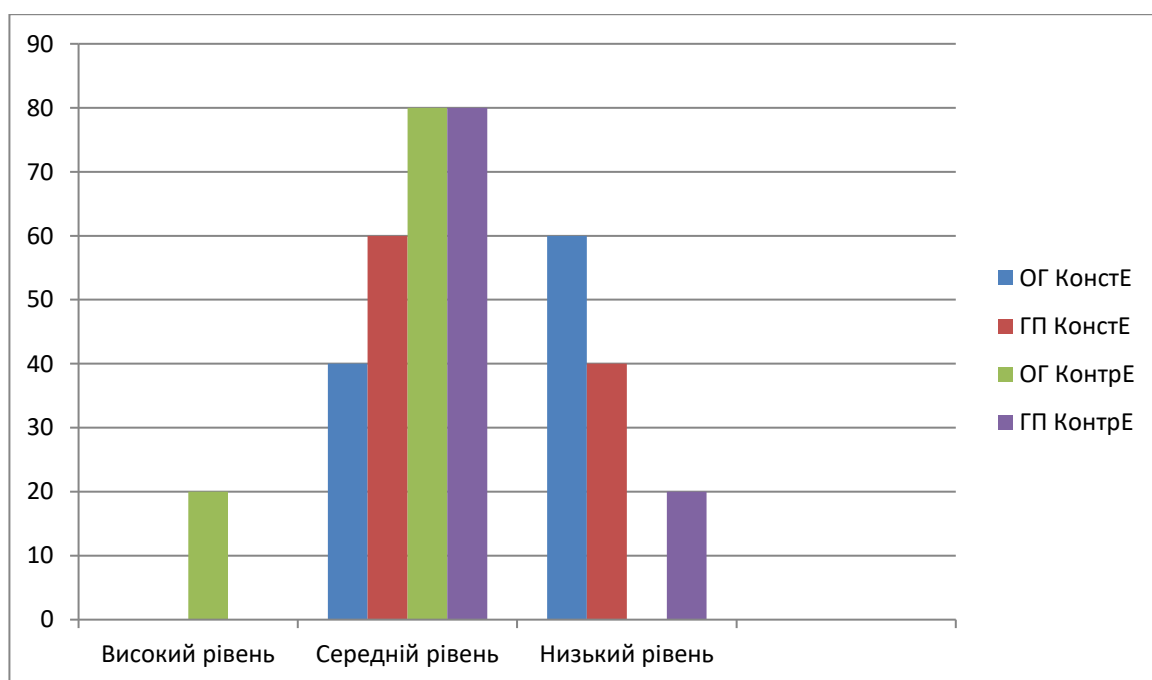

Рис. 3.2. Динаміка розвитку сприйняття ізолюваних звуків.

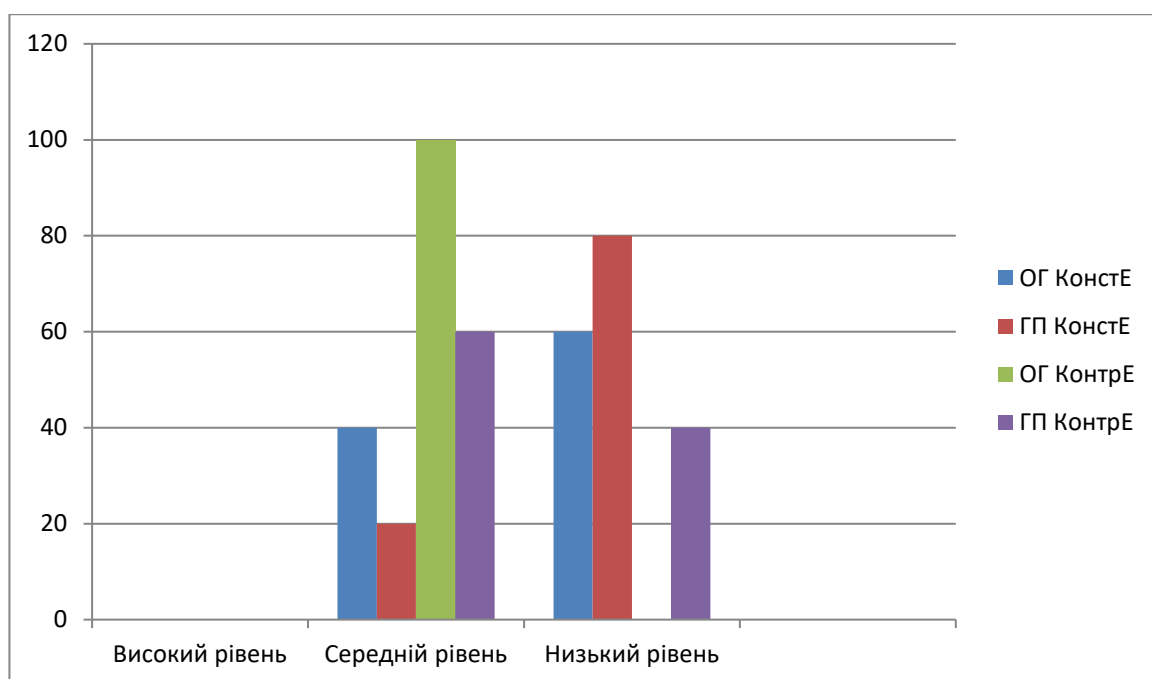

Рис. 3.3. Динаміка розвитку сприйняття та диференціації звуків у фразах.

Результати обстеження вимови звуків у різних позиціях у слові та фразовому мовленні, виявлення рівня сформованості звуко-складової структури слова представлені в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2.

Обстеження звуковимови та звуко-складової структури слів

	звуко-складова структура слів			кількість порушених звуків	
	ОГ	ГП	дитина	ОГ	ГП
Високий рівень	40 %	20 %	1	8	
			2	10	
			3	9	
			4	12	
			5	10	
Середній рівень	60%	60%	1		10
			2		10
			3		9
			4		11
			5		8
Низький	0%	20%			

рівень					
--------	--	--	--	--	--

Кількість дітей, які досягли високого рівня сформованості звуко-складової структури слів в ОГ збільшилась на 40%, у ГП – на 20%; показник середнього рівня сформованості звуко-складової структури слів в ОГ збільшився на 20%, у ГП цей показник лишився незмінним. Дітей, які виявили низький рівень сформованості звуко-складової структури слів, в ОГ не було, в ГП цей показник зменшився на 20% (Рис. 3.4.). Кількість порушених звуків в дітей ОГ складає від 4 до 7, ГП – від 6 до 9.

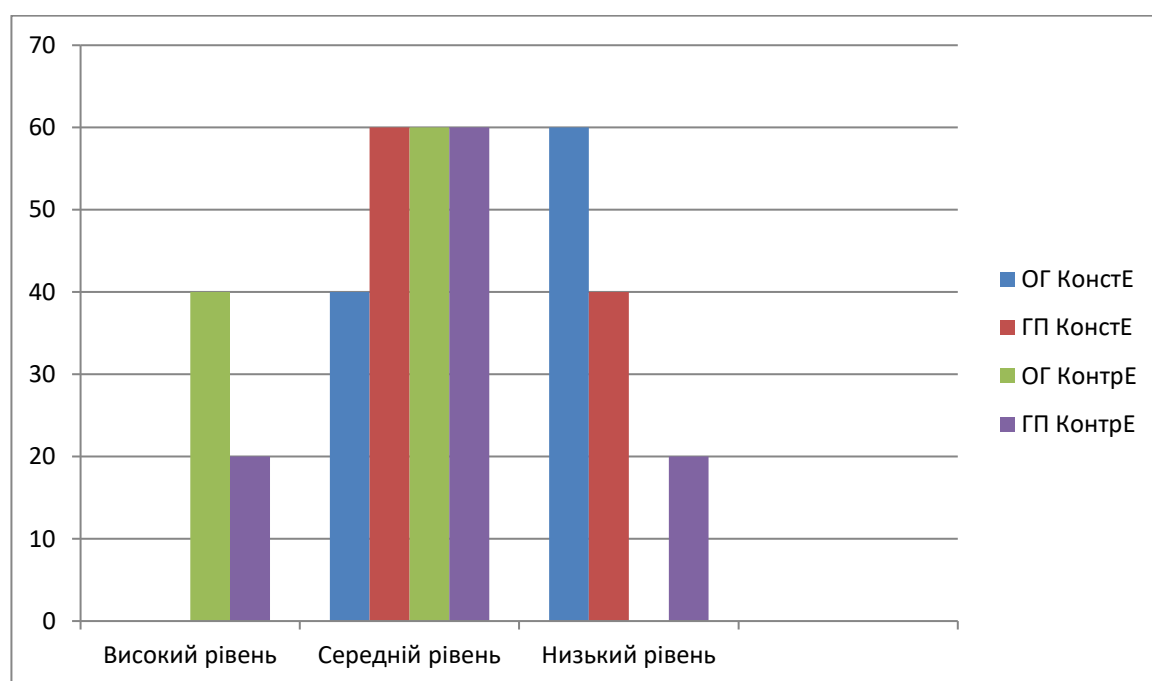

Рис. 3.4. Динаміка сформованості звуко-складової структури слів.

Результати обстеження стану фонематичного аналізу та синтезу (визначення рівня сформованості простих форм фонематичного аналізу, рівня сформованості складних форм фонематичного аналізу, рівня сформованості фонематичного синтезу) представлені в таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Стану фонематичного аналізу та синтезу

	сформованість простих форм фонематичного аналізу		сформованість складних форм фонематичного аналізу		сформованість фонематичного синтезу	
	ОГ	ГП	ОГ	ГП	ОГ	ГП
Високий рівень	20 %	0 %	20 %	0 %	20 %	0 %
Середній рівень	80%	80%	80%	60%	60%	60%
Низький рівень	0%	20%	0%	40%	20%	40%

Аналіз результатів показав, що кількість дітей, які досягли високого рівня сформованості простих форм фонематичного аналізу в ОГ збільшилась на 20%, у ГП таких дітей не було; показник середнього рівня сформованості простих форм фонематичного аналізу в ОГ збільшився на 40%, у ГП – на 60%. Кількість дітей, які виявили низький рівень сформованості простих форм фонематичного аналізу, в ОГ та в ГП зменшилась на 60% (Рис. 3.5.)

Кількість дітей, які досягли високого рівня сформованості складних форм фонематичного аналізу в ОГ збільшилась на 20%, у ГП таких дітей не було; показник середнього рівня сформованості складних форм фонематичного аналізу в ОГ збільшився на 60%, у ГП – на 40%. Дітей, які виявили низький рівень сформованості складних форм фонематичного аналізу, в ОГ не було, в ГП цей показник зменшився на 40% (Рис. 3.6.)

Кількість дітей, які досягли високого рівня сформованості фонематичного синтезу в ОГ збільшилась на 20%, в ГП таких дітей не було. Кількість дітей, які виявили середній рівень сформованості фонематичного синтезу в ОГ

збільшилась на 60%, у ГП – на 40%; які виявили низький рівень сформованості фонематичного синтезу, в ОГ зменшилась на 80%, в ГП – на 40% (Рис. 3.7.)

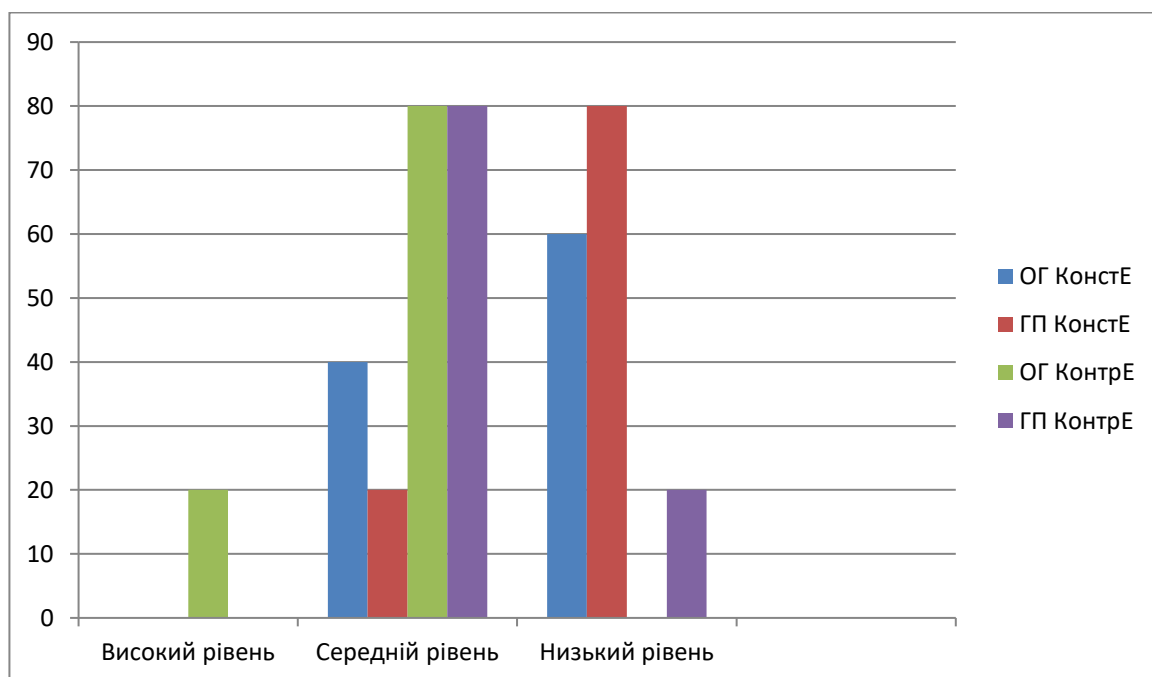

Рис. 3.5. Динаміка сформованості простих форм фонематичного аналізу.

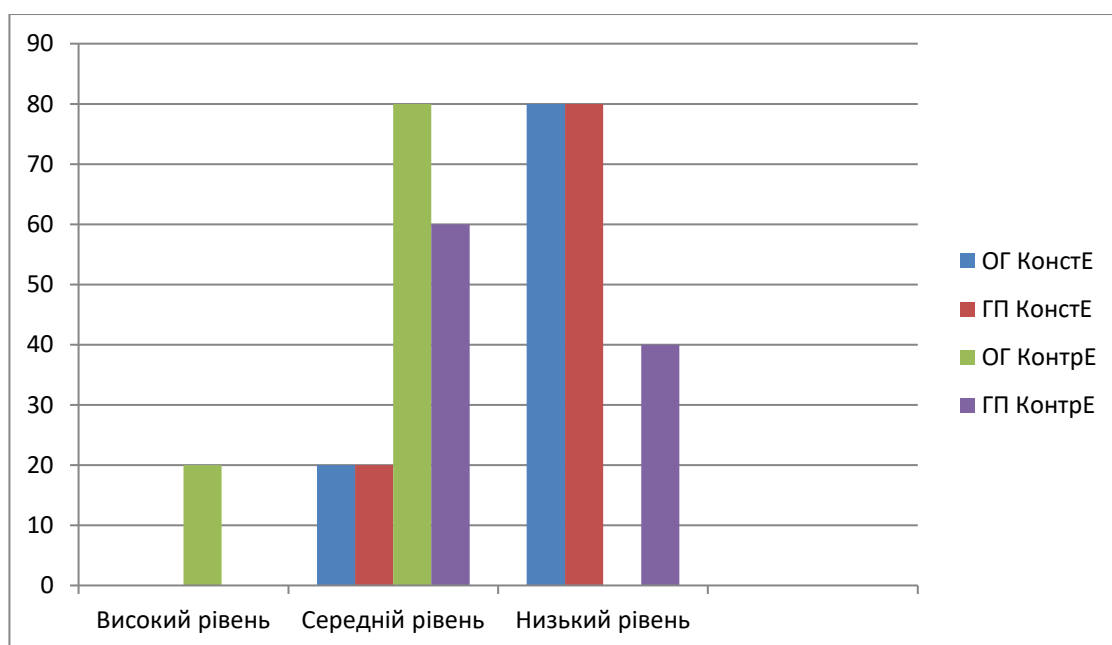

Рис. 3.6. Динаміка сформованості складних форм фонематичного аналізу.

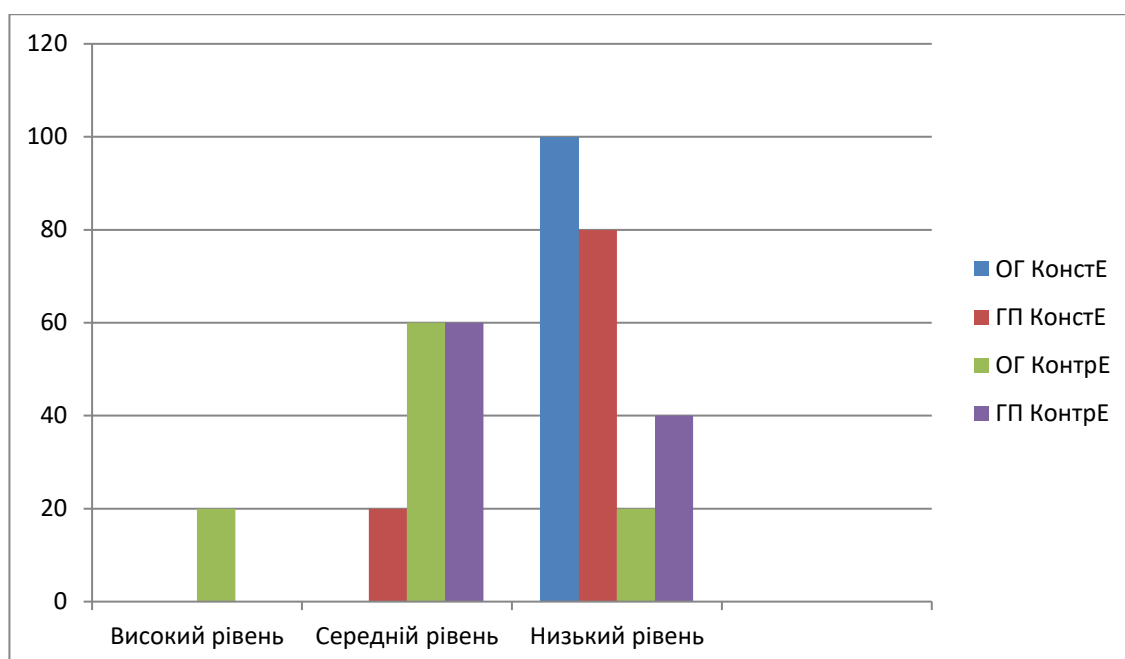

Рис. 3.7. Динаміка сформованості фонематичного синтезу.

Проведене нами вторинне обстеження стану фонетико-фонематичних процесів у старших дошкільників із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення дозволяє зробити висновки про ефективність застосування сучасних методів корекції звуковимови.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 3

Протягом січня-лютого та травня-червня 2022 року здійснювалась корекційна робота з корекції звуковимови дітей дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

Аналіз літератури дає можливість визначити основні принципи, реалізація яких є необхідною під час корекції звуковимови в дітей старшого дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

1. Принцип комплексного підходу.
2. Принцип системності.
3. Принцип послідовного, поетапного формування навичок звуковимови.
4. Онтогенетичний принцип.
5. Етіопатогенетичний принцип.
6. Принцип диференційованого підходу.
7. Принцип опори на збережені аналізатори.
7. Принцип комунікативності.

Нами використано сучасні засоби корекції звуковимови дітей старшого дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: «Гастрономічна артикуляційна гімнастика», мультфільми, прищіпки, малювання на манній крупі, запис на диктофон голосів близьких людей і голосу самої дитини, співи, зондозамінники, пристрій «дзеркало, що розмовляє», «Візерфон», логопедичні комп'ютерні ігри.

Після впровадження розробленої нами метрики використання сучасних засобів корекції звуковимови дітей старшого дошкільного віку проведено вторинне обстеження стану фонетико-фонематичних процесів у старших дошкільників із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, яке дозволяє зробити висновки про ефективність застосування сучасних методів корекції звуковимови.

ВИСНОВКИ

Під час нашого дослідження нами здійснено аналіз науково-методичної педагогічної літератури з проблеми наукового дослідження. З'ясовано, що в більшості дітей звуковимова кінця дошкільного періоду досягає мовленнєвої норми. Проте з індивідуальних, соціальних, патологічних особливостей розвитку в деяких дітей віковій недосконалості вимови звуків не зникають, а набувають характеру стійкого дефекту.

В рамках магістерської роботи проведено дослідження стану сформованості фонетико-фонематичних процесів у дітей старшого дошкільного віку на базі Косівщинського закладу дошкільної освіти (ясла-садок) «Золота рибка» Степанівської селищної ради Сумського району Сумської області.

В експериментальному дослідженні сформованості фонетико-фонематичної складової мовлення взяли участь 10 дітей логопедичної групи. Сформовано основну групу та групу порівняння, у кожній групі було 5 дітей.

Для діагностики рівня сформованості фонетико-фонематичних процесів у дітей із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення, нами використувалася методика обстеження рівня розвитку фонематичного сприйняття Л. С. Волкової, Г. Г. Голубєвої, Н. В. Ніщєвої; методика обстеження порушень звуковимови Т. Б. Філічевої, Г. В. Чиркіної; методика обстеження стану фонематичного аналізу та синтезу Р. І. Лалаєвої, Т. В. Волосовець, Т. Б. Філічевої.

Проведене нами дослідження стану фонетико-фонематичних процесів у старших дошкільників із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення свідчить про необхідність цілеспрямованої спеціально організованої систематичної логопедичної роботи з формування фонетико-фонематичної складової мовлення, зокрема, корекції звуковимови, із дітьми які мають фонетико-фонематичний недорозвиток мовлення.

Протягом січня-лютого та травня-червня 2022 року здійснювалась корекційна робота з корекції звуковимови дітей дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

Нами використано сучасні засоби корекції звуковимови дітей старшого дошкільного віку із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: «Гастрономічна артикуляційна гімнастика», мультфільми, прищіпки, малювання на манній крупі, запис на диктофон голосів близьких людей і голосу самої дитини, співи, зондозамінники, пристрій «дзеркало, що розмовляє», «Візерфон», логопедичні комп'ютерні ігри.

Після впровадження розробленої нами метрики використання сучасних засобів корекції звуковимови дітей старшого дошкільного віку проведено вторинне обстеження стану фонетико-фонематичних процесів у старших дошкільників із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення.

Аналіз результатів показав, що кількість дітей, які досягли високого рівня розвитку фонематичного сприйняття ізольованих звуків в ОГ збільшилась на 20%, у ГП таких дітей не було. Кількість дітей, які досягли високого рівня розвитку сприйняття та диференціації звуків у словах в ОГ збільшилась на 20%, у ГП таких дітей не було. Дітей, які досягли високого рівня розвитку сприйняття та диференціації звуків у фразах в ОГ та в ГП не було. Кількість дітей, які досягли високого рівня сформованості звуко-складової структури слів в ОГ збільшилась на 40%, у ГП – на 20%. Кількість порушених звуків в дітей ОГ складає від 4 до 7, ГП – від 6 до 9. Аналіз результатів показав, що кількість дітей, які досягли високого рівня сформованості простих форм фонематичного аналізу в ОГ збільшилась на 20%, у ГП таких дітей не було. Кількість дітей, які досягли високого рівня сформованості складних форм фонематичного аналізу в ОГ збільшилась на 20%, у ГП таких дітей не було. Кількість дітей, які досягли високого рівня сформованості фонематичного синтезу в ОГ збільшилась на 20%, в ГП таких дітей не було.

Отже, проведене нами вторинне обстеження стану фонетико-фонематичних процесів у старших дошкільників із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення дозволяє зробити висновки про ефективність застосування сучасних методів корекції звуковимови.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабанський Ю. К. Оптимізація процесу навчання: загальнодидактичний аспект 1977. 430 с.
2. Баскакова О. Ф. Раннє виявлення і профілактика мовленнєвих порушень у дітей. *Таврійський вісник освіти*. 2015. с.70.
3. Биков В. Ю. Сучасні завдання інформатизації освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2010.
URL : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/ITZN/em15/emg.html>.
4. Бондаренко А. К. Дидактичні ігри в дитячому садку: Книга для вихователя дитячого садка. 2-е видання, доопрацьоване 1991 р. 96 с.
5. Богуш А. М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах : підручн. Для студентів вищ. Навч. Закл. 2008. 440 с.
6. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. Видавничий Дім «Слово», 2004. 376 с.
7. Богуш А. М., Аматьєва О. П., Байєр О. М. Дитина в дошкільні роки: комплексна додаткова освітня програма: Запоріжжя. 2011. 188 с.
8. Вихристюк М. І. Особливості використання комп'ютерних технологій у логопедичній роботі. Сучасні проблеми логопедії та реабілітології. 2018. С.15-18.
9. Выготская И. Г. Устранение заикания у дошкольников в игре. Просв. С. 85–97.
10. Вренева Е. П. Ресурсы информационно-компьютерных технологий в обучении дошкольников с нарушениями речи. Логопед. 2010. №5.
11. Галущенко В. І. Застосування інноваційних логопедичних технологій у корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення, 2016. №7.
URL: <http://aqce.com.ua/download/publications/45/42.pdf/>
12. Дидактичний матеріал для логопедичних занять із дітьми дошкільного і молодшого шкільного віку / Упоряд. Л. Д. Плющова. 2-е видання. 2008.144 с.

13. Дитина: Освітня програма для дітей від двох до семи років / наук. кер. проєкту В. О. Огнев'юк ; авт. кол.: Г. В. Беленька, О. Л. Богініч, В. М. Вертутіна та ін. ; наук. ред. Г. В. Беленька.. К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 440 с.
14. Державні санітарні правила і норми безпеки іграшок та ігор для здоров'я дітей : [прийнятий 30 груд. 1998 р.] // Держав. Санітарно-епідеміологіч. Служба України, Мін-во охорони здоров'я України. – (Державні санітарні правила і норми ДСанПІН 5.5.6012-98 № 12).
15. Каше Г. А. Подготовка к школе детей с недостатками речи. 1985. 207 с.
16. Козырева Л. М. Развитие речи. Дети 5-7 лет. Ярославль : Академия Холдинг, 2002. 160 с.
17. Кочина Л. П., Кузьменко В. У., Кудикіна Н. В. Дитина : програма виховання і навчання дітей від 2 до 7 р. 2012.
18. Коваленко О. М. Мовленнєві ігри для дошкільників. Вид. Група «Основа». 2012. 239 с.
19. Кравцова І.В., Стахова Л. Л. Програма «Корекційно-розвиткова робота з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення». Тернопіль : Мандрівець, 2019. 80 с.
20. Лалаева Р. И., Серебрякова Н. В. Формирование правильной разговорной методика навчання дітей рідної мови: підручник. Київ. 2007. 542 с.
21. Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку. Одеса : ПНЦ АПН України – СВД М.П.Черкасов, 2005. 319 с.
22. Національна доктрина розвитку освіти : затв. Указом Президента України від 17 квіт. 2002 р., № 347/2002. URL : [http:// ukped.com>statti/zakoni-z-pitan-osviti/110.html](http://ukped.com/stati/zakoni-z-pitan-osviti/110.html)
23. Про дошкільну освіту : Закон України : за станом на 25 листоп. 2005 р. / Верхов. Рада України. Офіц. Вид. К. : Парламентське вид-во, 2005. 32 с. (Серія «Закони України»).
24. Рібцун Ю. В. Організація та проведення у логопедичній групі ігор з правилами. Сучасні проблеми логопедії та реабілітації: матер. І Всеукр. наук.–

практ. конф., 7–8 лютого 2012 р., м. Суми. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. С. 47–53.

25. Рібцун О. Г. Іграшки з природного матеріалу / Ольга Рібцун, Юлія Рібцун. К. : Літера ЛТД. 2011. 64 с.

26. Рібцун О. Г. Конструювання з паперу. К. : Літера ЛТД. 2011. 32 с.

27. Рібцун О. Г. Малювання крок за кроком. К. : Літера ЛТД, 2011. 64 с.

28. Рібцун О. Г. Пластилінові фантазії . К. : Літера ЛТД. 2010. 32 с.

29. Рібцун Ю. В. Барвистий килимок : дидакт.-мовлен. Дошкіл. Виховання. 2005. № 5. С. 28.

30. Рібцун Ю. В. Граємо – мову вивчаємо. К. : Видавничий Дім „Слово”, 2012. 64 с.

31. Рібцун Ю. В. Граємо з дитиною всією родиною (продовження). Дошкіл. Виховання. 2005. № 9. С. 26–27.

32. Рібцун Ю. В. Граємо з дитиною всією родиною. *Дошкільне виховання*. 2005. № 5. С. 26–27.

33. Рібцун Ю. В. Дитина із порушенням мовленнєвого розвитку. Путівник для батьків дітей з особливими освітніми потребами : навч.-метод. Посіб. ТОВ ВПЦ „Літопис-ХХ”. 2010. Книга 9. 36 с.

34. Рібцун Ю. В. Закріплюємо правильну вимову. *Дошкільне виховання*. 2007. № 11. С. 16–17. 83

35. Рібцун Ю. В. Ігри для ротика : вправи на розвиток мовлен. Дихання. Дошкіл. Виховання. 2007. № 4. С. 28–29.

36. Рібцун Ю. В. Ігри з кольором як засіб корекції ФФНМ у дітей середнього дошкільного віку. *Дефектологія*. 2008. № 4. С. 13–17.

37. Рібцун Ю. В. Інноваційний підхід до організації та проведення артикуляційної гімнастики в логопедичній групі . *Дошкільна освіта*. 2011. № 3 (33). С. 31–43.

38. Рібцун Ю. В. Концептуальні підходи до організації ігор-занять в умовах логопедичної групи спеціального ДНЗ. *Дефектологія. Особлива дитина: навч. та вихов.* 2011. № 4. С. 6– 9.

39. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із: програмно-методичний комплекс. Освіта України, 2011.292 с.
40. Рібцун Ю. В. Корекційно-розвивальна програма з малювання для вихователів середньої логопедичної групи. Народна освіта. 2012. Вип. № 1 (16). URL : www.kristti.com.ua.
41. Рібцун Ю. В. Корекційно-розвивальна програма як базис роботи вчителя-логопеда. Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2011. С. 267–268.
42. Рібцун Ю. В. Мовленнєві намистинки для маленької дитинки : навч.-метод. посіб. 2010.160 с.
43. Рібцун Ю. В. Особливості артикуляційної моторики у дітей п'ятого року життя із ФФНМ. 2011. С. 326–331.
44. Рібцун Ю. В. Особливості фонематичної складової мовлення дітей середнього дошкільного віку із ФФНМ . 2011. № 18. С. 208–212.
45. Рібцун Ю. В. Планування занять з аплікації. 2011. № 4 (4). С. 27–33.
46. Рібцун Ю. В. Планування занять із ліплення. Середня логопедична група . 2011. № 10 (10). С. 5–15.
47. Рібцун Ю. В. Розробка науково-методичного забезпечення організації та змісту спеціальної освіти дітей середнього дошкільного віку із ФФНМ: реалії та перспективи – Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2010.С. 199–206.
48. Рібцун Ю. В. У саду і на городі : дидакт. Гра. 2000. № 8. С. 25.
49. Рібцун Ю. В. Формування звуковимови у дітей із ФФНМ : п'ятий рік життя: комплекс рухл. Ігор. 2010. № 2. С. 24–27. 85
50. Рібцун Ю.В. Характеристика фонетико-фонематичної складової мовлення дітей п'ятого року життя із ФФНМ: ПП «Актуальна освіта», 2011. Вип. 2. С. 36–53.
51. Розвивальні ігри з водою та піском // Упоряд. Л. А. Шик, Н. І. Дикань, О. М. Гладченко, Ю. М. Черкасова. Х. : Вид. Група «Основа», 2010.
52. Соботович Е.Ф. Психолінгвистическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования. К. : ИЗМН, 1997. 44 с.

53. Сухар В. Л. Мовні ігри та вправи зі словом поряд. Х. : Веста, 2008. 176 с.
54. Сучасне заняття в дошкільному закладі: навчально-методичний посібник / за редакцією Н. В. Гавриш – Луганськ: Альма-матер, 2007. 496 с. 5.
55. Тарасун В. В. Логодидактика : навчальний посібник для вищих навчальних закладів. К. : Видавництво Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, 2004. 348 с.
56. Татаринцева А.Ю.Куклотерапия в работе психолога, педагога и логопеда, 2007. 101 с.
57. Типовий перелік обов'язкового обладнання, навчально-наочних посібників та іграшок дошкільного навчального закладу : [затв. Наказом М-ва освіти і науки України від 11 верес. 2002 р. № 509] : (2-ге вид., доповн.) // Дошкіль. Виховання. 2002. № 10. С. 29–31 № 11. С. 28–31.
58. Тищенко В. В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років : поради батькам : Літера ЛТД. 2006. 128 с.
59. Філічева Т. Б. Діти з фонетико-фонематичним недорозвиненням. / Т. Б. Філічева. Виховання і навчання. М. : «Видавництво ГНОМ і Д», 2000. 80 с.
60. Филичева Т. Б., Чевелева Н. А., Чиркина Г. В. Основы логопедии : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Педагогика и психология (дошк.)». М. : Просвещение, 1989. 223 с.
61. Филичева Т. Б., Туманова Т. В. Дети с общим недоразвитием речи. М. : 2000. 234 с.
62. Шеремет М. К. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене і доповнене : за ред. М. К. Шеремет. К. : Видавничий Дім «Слово», 2015. 672 с.
63. Ю. Н. Кислякова, Л. Н. Мороз. Воспитание и обучение детей с тяжелыми нарушениями речи : программа для общеобразовательных – Минск : Нац. Ин-т образования, 2007. 280 с.

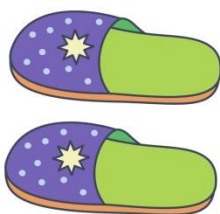
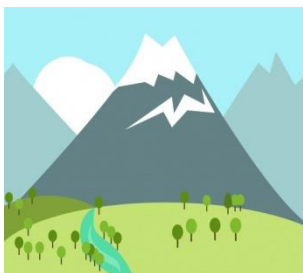
ДОДАТОК А

Гастрономічна артикуляційна гімнастика

ДОДАТОК Б

Гра «Правильно-невірно»

ДОДАТОК В

Диференціація звуків [С] – [Ш]

